

KAIŠIADORYS: XX A. PRADŽIOS SKONIS

PARODOS KATALOGAS

KAIŠIADORYS: XX A. PRADŽIOS SKONIS

PARODOS KATALOGAS

KAIŠIADORYS • 2015

UDK 908 (474.5) (064)
Ka-162

Parodos rengėjas – Kaišiadorių muziejus

Parodos rengimo grupė – Olijardas Lukoševičius, Nijolė Adukonienė, Vytautas Budvytis, Ugnė Katkevičiūtė-Ignatjeviene

Tekstų autoriai – Olijardas Lukoševičius, Vytautas Budvytis, Ugnė Katkevičiūtė-Ignatjeviene

Katalogo sudarytojas – Olijardas Lukoševičius

Redaktorė – Jūratė Lakštauskienė

Maketuotojas – Saulius Jankauskas

Katalogo rėmėjai:

Kaišiadorių
rajo savivaldybė

UAB „Sekvolė“
(direktorius Arvydas Vansevičius)

Megalinija

UAB „Megalinija“
(direktorius Ramūnas Urmilevičius)

Kaišiadorių kredito unija
(direktorius Marius Griesius)

Pratarmė apie Kaišiadorių „aukso amžių“

... Sakalauskas trumpais žingsneliais eina centrine Kapitono Gudyno gatve su savo gerokai už jį jaunesne ir aukštesne žmona, nuolat sveikindamasis ir pro tvoras kalbinamas beveik iš kiekvieno kiemo. Ūkininkas Sakalauskas buvo paties seniūno brolis ir gyveno tame pačiame namuke priešais Katedrą, todėl žmonės jam jautė kone tokią pačią pagarbą. Seniūnas Sakalauskas nelaikė savęs tokiu didelių viršininku, kokiais save laikydavo caro laikų „starostos“. Dažnai, kaip ir brolis, pareidavo pėsčias iš savo dirbamo lauko, kuris buvo palei plentą į Kruonį tik už kilometro nuo Katedros, pakeliui pabendraudamas su sutinkamais pirmos Kaišiadorių seniūnijos gyventojais. Rūpėjo dėl šaligatvio ar tvoros priežiūros pastabėlę pasakyti, tai iš kitų visokių prašymų ar pasiskundimų sulaukdavo. Į viršų pasukdamas kurį nors iš dviejų ilgą ir storą ūsą kantriai išklausydavo ir jei tik galėjo – be dėmesio nepalikdavo. Ne už tai, kad žmonės kartais atsidėkodami pavaisindavo. Nejautė, kad dėl naudos dirbtų. Pragyveno šiaip taip iš ūkininkavimo, o už seniūno pareigas per mėnesį dar 30 litų prisidurdavo, nors kartais su seniūno darbais ilgiau užgaišdavo negu žemę dirbdamas, tada jau brolio talkos tekdavo prašyti. Todėl ne pirmą kartą gyventojų buvo renkamas seniūnu ir buvo apsipratęs su „starostos“ vaidmeniu. Mokėjo su dauguma sutarti, stengėsi padaryti, ką Kaišiadorių valsčiaus taryba nutardavo, viršaitis Urmilevičius nurodydavo ar perduodavo net nuo apskrities valdžios. O ir patys Kaišiadorių „pietiečiai“ nenorėjo šiaurinėje pusėje už geležinkelio buvusiai kitai seniūnijai nusileisti, kurios seniūnas Aranavičius, kaip ir didelė dalis gyventojų, buvo žydas ir tvarkėsi išmintingai pasitardamas, o ir atlyginimas jo beveik dvigubai „išmintingesnis“ buvo – 50 litų. Tardavosi ir Sakalauskas, nors ne visada pavykdavo, kaimynai mėgo atskirą nuomonę turėti. Dar sunkiau buvo su atvykėliais iš kaimų. Kiek triukšmo sukėlė dėl to, kad arklių prie pat bažnyčios ir apskrities rūmų nebeleido statyti – per mėšlus namie neprabrisdavo, tai ir čia savo „gerą“ norėjo palikti, pačiam prezidentui Smetonai skundus nuo kiekvieno sodžiaus rašydami. Gyvendamas visai šalia Katedros ir apskrities savivaldybės rūmų seniūnas Sakalauskas turėjo pareigą palaikyti šioje miesto vietoje tokią tvarką, kad čia atvykusieji be žodžio suprastų – pateko į vyskupijos ir apskrities centrą!...

... Nuo naujai pastatytų Kaišiadorių vyskupijos rūmų tiesiu takeliu link Katedros vienas eina vyskupas Kukta. Kelios minutės lėtu žingsniu leidžia pasigėrėti, kiek padaryta – Katedroje jau keleri metai vyksta apeigos, nors jos įrengimo pabaigos dar nesimato, dar daug rūpesčių kelia apdaila ir papuošimas, juk menininkų nepaskubinsi (net jeigu tarsies su senuoju Jakševičium), jie ne tokie, o reikia spėti iki Konsekracijos. Vos užbaigus būtiniausius darbus Katedroje – dar tais pačiais metais su Michnevičium pradėtas braižyti vyskupijos istoristinių rūmų projektas; tarsi bandant kompensuoti architektūrinį Laumenos pakrančių skurdą. Netrukus pradėtos statybos, tuščioje pievoje nuo statomų rūmų iki Gudyno gatvės užsodintas parkelis. Už miestelio buvęs Žabyno palivarko centras su arklidėmis ir fermomis įgavo priemiesčio vilos vaizdą. Priėjęs iki Katedros tvoros atsigręžia į rūmus ir nepastebimai šypteli. Prisiminė, kaip iš Vilniaus 1922 m. išlydėdami lenkų kunigai pasišaipė: „Vyskupas Kukta Kaišiadoryse apsigyveno vištidėje“. Ko gero, dabar yra atvirkščiai. Kaišiadoriškių rūmai stilingumu ir didybe stebino prie tokio grožio nepratusius vietinius, o vaikai vis subėgdavo stebėti – kas čia daros, kaip jų seneliai pirmą kartą traukinį pamatė. Kiek daug galima padaryti turint gerų bendražygių. Kaišiadoryse pirmasis žmogus ir moralės sergėtojas – klebonas Varnas, čia jau beveik tris dešimtmečius ištarnavęs ir kiekvieną pažįstantis. Ūkiškasis vyskupijos kancleris Labukas – be jo statybose nei žingsnio, studijavęs Vakaruose mokėjo ir kiekvieną centą skaičiuoti, ir statyti taip, kad gražu būtų, europietiška. Į keliones po vyskupijos šešias dešimtis parapijų vyskupą lydėdavo Švogžlys, kuris taip viską aprašydavo, kad, rodos, viduramžiai sugrįžo. O dar jo nuolatinis Lietuvos praeities, ypač okupuotų Vilniaus ir Trakų, išgarbinimas, net laikinąją medinę Kaišiadorių bažnytelę išprašė muziejui įrengti – tarsi Naujosios Trakijos šventykla... Vyskupas Kukta Vilniuje tarnaudamas buvo pirmasis kunigas, pradėjęs pamaldas laikyti lietuviškai. Jo sugebėjimo sutaikyti lenkų ir lietuvių prieštaravimus, bet tuo pačiu paskatinti lietuvius neužmiršti tėvų kalbos reikėjo ir Kaišiadoryse, kur miestelio senbuviai tik lenkiškai tekalbėjo. Vyskupas iš Kaišiadorių kiekvieną vyskupijos parapiją bent po du–tris kartus lankė, tikėjimą įkvėpdavo, lietuviškumą pasiėmė su Lenkija gaivino. Stengėsi dėl tų pačių dalykų, kaip ir apskrities valdžia, net ir šventoriaus vartai į savivaldybės rūmų duris žiūrėjo. Tik skaudu buvo, kad tautininkų vyriausybė cicilikus betramdydama ir Bažnyčią suvaržė, tad nebent vyriausybei ištikimiausių jaunaliuvių su savo vėliava už Katedros durų paprašydavo palaukti...

... Matematikos mokytoja Merkienė neturėjo daug pamokų Kaišiadorių gimnazijoje, kur jos kolegomis buvo tokie iškili vyrai. Visa ką aprėpiantis, tarsi naują civilizaciją per trumpą laiką nuo mokyklos iki mokinukų gimtųjų grinčių – kiek jo akys užmato ar žodis pasiekia – sumojęs sukurti ir darbo valandų neskaičiuojantis direktorius Kalvelis. Visą Europą anksčiau apkeliavęs, bet galiausiai pailsęs ir pamokas tik su pertraukomis bevedantis istorikas Petrulis, senoviškais žilais ūsais ir žandenomis primindamas praėjusį amžių, o į rinktinį Trakijos būrelį priimdavęs tik geriausius, tik senovei prisiekusius ir mokyklos muziejui kaip mūzų skuzdėlynan po šapelį nešusius. Eilėraščių vos nubudęs pakeliui į mokyklą eksromptu galėjo deklamuoti Jasas, o jo kolega Šaltenis literatūrinės dramos perkeldavo į gyvenimą. Kučas mokytojų kambaryje traukinio į Kauną viena ausimi beklaušydamas skubomis knygos iliustracijas raizė, o Leškevičius čia pat ant sofos prieš choro repeticiją muzikaliai parimęs tarsi klausė: „Kur tas šaltinėlis...“ Tokiame kolektyve tvyrojo įkvėpimo dvasia, bet Merkienė po darbo turėjo skubėti namo, nes jau prie mokyklos vartelių tarsi vaikščiojantys laikrodukai nekantraudamos laukė mažosios dukros – buvo užimta, besirūpindama jomis ir savo vyru, kuris turbūt turėjo daugiausiai darbų visoje apskrityje, nes ir buvo aukščiausias apskrities pareigūnas, apskrities viršininkas. Ir kuo tik Merkiui nereikėjo rūpintis – pradedant nuo 80 kilometrų pasienio su Lenkija apsaugos, kur iš bet kurios pakrūmės ir bet kada galėjo tikėtis provokacijų ar netgi ginkluoto įsiveržimo ir baigiant nesibaigiančiais lankytojais iš tolimiausių kaimų, kurie gal net nuo Onušio arkliuku pas patį viršininką atidardėję ir pasakoti apie savo problemas pradėdavo iš labai labai toli... Pirmosios damos vaidmuo nebuvo toks romantiškas, kaip galėjo atrodyti, kai Merkienė prancūziškai bendraudavo su bajoriško kraujo turinčia apskrities gydytoja Ivickaite-Mazurkevičiene. Arba pasitėlus kitas aukštų pareigūnų žmonas, kurios nesuprato prancūziškai, bet ir nesiekdamos mėgdžioti senamadiškų manierų ruošdavo kilnius koncertinius vakarus, kur rinkdavo lėšas vaikų darželiui išlaikyti (tėgul tai atleidžia jų pačių vaikai, tomis valandomis palikti vieni arba su pasamdyta geraširde tarnaitė). Šypsena šventėse ir kituose nesibaigiančiuose renginiuose ar graži Kaune įsigyta skrybėlaitė, nematomas, bet tvirtas savo vyro palaikymas ir bendras jų žinojimas, kad čia ir dabar – Kaišiadoryse 1937 metų liepos 25 dieną – kuriama valstybė, kuri žmonėms turi būti ir jau tapo žymiai geresnė negu buvo carinėje Rusijoje, ir geresnė negu yra už Vievio, už laikinosios sienos su iš aukšto į Lietuvą tebežiūrinčia poniškąja Lenkija – paslėpė nuolatinius rūpesčius dėl nesveikatos, dėl vaikų, darbo, laikino ir ne itin patogaus būsto senuose geležinkeliečių namuose...

... Patogų ir prabangų būstą Kaišiadoryse susirentė Tkačenka. Nors į Kaišiadoris po Didžiojo karo iš Vokietijos iki Lietuvos atėjo toks, koks atėjo, su vieninteliu turtu – kartu atkeliavusia vokietaite žmona. Rusijoje jau siautėjo bolševikai, tad šeima pasiliko Kaišiadoryse. Ėmėsi visokiausių verslų, tačiau labiausiai pasiteisino prekyba iš Vokietijos atsivežtomis prekėmis. Jo krautuvėlėje galėjo įsigyti visokių mechanizmų nuo žemės ūkio padargų iki dviračių „Brennabor“. Ilgainiui tapo vienu ryškiausių verslininkų, pranoko netgi daugumą jau seniai čia įsikūrusių žydų verslininkų, kurie turėjo savo įmones ir gerus prekybinius ryšius. Vienu didžiausių iššūkių Tkačenkai tapo klijų fabriko įsigijimas, kuris garsino Kaišiadoris visoje Lietuvoje, nes toks buvo vienintelis. Laikėsi stačiatikių tikybos, namuose viešėdavo ir popas iš Vievio. Pasitikėjo žmonės Tkačenka ir jis pasitikėjo kitais. Statydamas namus į krosnį įmūrijo keraminę plokštę su Trakų pilies vaizdu, nes Trakijos idėja gyva ne tik lietuvių inteligentų ar ūkininkų širdyse, ne tik mokykliniame Petrulio kraštotyros būrelyje, ne tik kunigo Švogžlio muziejuje senojoje bažnytelėje, bet ir kaišiadoriečio verslininko ruso stačiatikio namuose. Esant progai galėjo apsirengti pagal aukščiausius stiliaus ir aprangos etiketo reikalavimus, o meistriškai Jurevičiaus fotoateljė darytoje portretinėje fotografijoje užsiretušavo ir nuolatiniai verslininko rūpesčiai, kuriuos sukėlė ta baisi ir ilgametė ekonominė krizė, po to – Vokietijos Lietuvai taikomos ekonominės sankcijos, ir dukros palinkimas prie komunizmo idėjų, kurios karą mačiuosiam tėvui nežadėjo nieko gero...

... Keturi Žaslių miestelio vyrai atėjo prie ežero nusifotografuoti. Ežeras ir bažnyčia – mėgiamiausias fonas kiekvieno žasliečio nuotraukose nuo tada, kai fotografija atsirado Žasliuose, kaip Vilniuje – Gedimino pilis. Tik nuotraukos kitoje pusėje skirtingomis kalbomis įrašydavo, kada ir kur fotografuota,

ar palinkėjimus išsiunčiant. Prie Žaslių ežero susirinkdavo praleisti laiko ir pabraidžioti žydai, lietuviai ir lenkai, maži ir vyresni, pirkliai ir amatininkai, ūkininkai ir inteligentai, žvejai ir vėžiautojai. Žaslių valsčius buvo labiausiai margas ir didelis – nuo Paparčių iki Ruklos, beveik 14 000 gyventojų. Turgaus dieną kiekvieną antradienį vos tilpo didžiulėje aikštėje, o kermošių metu, kai minios suvažiuodavo ir iš kitų valsčių – netilpo, per gatves nusitęsavo. Visi turėjo savo tvirtą įsitikinimą – lietuviai galvojo, kad rojus ateis, kai lenkomanai taps litvomanais, žydai – kad užsidarius savo kahale bus saugiau, o lenkai – kad rojus ateis, kai Lietuva sugrįš į didingus Lenkijos istorijos puslapius, į bažnyčias su lenkiškomis pamaldomis (nes lietuviškas balsas į Dangų neina) ir į Kaziuko mugę Vilniuje. Kuo daugiau skirtingų žmonių – tuo daugiau įvairių prieštaraimų. Kaimiečių ir miestelėnų. Pirkėjų ir pardavėjų. Policininkų ir triukšmadarių. Tautininkų ir komunistų. Lietuvių ir lenkų. Žydų ir lietuvių. Katalikų ir judėjų. Mokytojų ir mokinių. Tėvų ir vaikų. Vyrų ir moterų... Bet Vasario 16-ąją šventė beveik kartu, net žydamas buvo įprasta sveikinti su Lietuvos nepriklausomybės diena, gal tik lenkuojantys į ją atsainiau žiūrėjo, naujų vietinių jogailaičių ieškodami ir vis į Vakarus padirščiodami, kada iš Vilniaus ar Druskininkų Pilsudskis į Kauną patrauks, kada lenkiškas erelis lietuviškos tamsos debesis praskleis. Dar pradžios mokykloje Nr. 1 (žydai mokėsi atskiroje mokykloje Nr. 2) pasipešdavo, pasipravedžiuodavo, kol neužaugdavo, į bernus ir mergas neišeidavo, flirtuoti ir šokti nepradėdavo. Taip ir kitus nesutarimus pamažu išaugdavo, konkuruodami tik ten, kur reikia, kur be konkurencijos negalėtų būti ir pažangos, versle ar kultūroje – kuris choras geriau dainuoja, kas rengiasi moderniškiau ir madingiau, kieno vežimas ar gėlių darželis gražesnis, langai šviesesni, vaikai labiau išsilavinę ir mandagesni, kas nuotraukų daugiau turi ir gražiau jose atrodo. Todėl ir atėjo keturi jauni vyrai prie Žaslių ežero, o į juos pavydžiai žiūrėjo subėgę Navaziorkės vaikai, svajodami greičiau užaugti ir nusi-fotografuoti prie Žaslių ežero taip, kad tolumoje matytųsi aukštas kranto kalnas su šimtamete guoba, kuri tik buvo guoba, o atrodė kaip ažuolas ir buvo pasodinta dar tada, kai šalia stovėjo Lietuvos kunigaikščių valdomas dvarelis, o toliau kitas mažesnis kalnas – tarsi specialiai romantiškam pasisėdėjimui supiltas ir dar vienas – su buvusios medinės pilies vietoje stūksančia katalikų tikėjimo tvirtove. Šventa šveicariška vieta, kurioje augus bus ką prisiminti...

... Žiežmarių ugniagesiai buvo drąsūs, stiprūs, kaip ir visi tikri vyrai – muzikalūs. Esant pavojui kas arklius skubiai kinkė, kas įrankius ir šalmus nutvėrė kiekvienam skubėjo į pagalbą. Kai pavojaus nebuvo – mokėjo kartu leisti laiką, švęsti, triukšmingu paradu per miestelį praeiti. Štai ir 1932 m. vasaros dieną susirinko miestelio aikštėje, priešais Laisvės paminklą, paminėti dešimties metų sukaktį, kai po Didžiojo karo atsikūrė savanorių ugniagesių komanda. Turėjo ką prisiminti – kaip pradėjo turėdami tik rankomis pumpuojamą siurbį, kelias žarnas, medinius kubilus vandeniui, seną pasiūrę kukliai įrangai susidėti ir brolišką norą padėti vieni kitiems. Po 1921 metų gaisro niekas nebebūtų galėjęs ramiai užmigti, kai viename miestelio name pakilusi ugnis pleškino medines lentelėmis dengtas parduotuvėles, amatininkų dirbtuves, užėigas, kitus namus. Komandoje buvo 25 vyrai, apsirengę kas kuo turėjo, kad ne taip greitai ugnis pagautų, kad atskirtų iš kitų – su ženklais ant rankovių, su tvirtais specialiai šikšniaus pasiūtais diržais įrankiams pasikabinti, o kai kurie ir profesionalius šalmus įsigiję. Drąsiausieji – lipikai, daugiausia žydai. Motoristai buvo tie, kurie geriausiai techniką išmanė, nes jau metus naudojo motorinį variklį. Na ir žarnų skyrius, kuris iš artimiausių šulinių arba Strėvos vandenį tiekė. Bet komanda be draugijos – kaip žarnos be vandens. Draugijoje buvo bent dvigubai daugiau narių, rėmėjų, ir jų vis daugėjo, nes reikėjo pasirūpinti komanda, motoru, kuru, naujomis ir ilgesnėmis žarnomis, kopėčiomis, metalinėmis bačkomis, tvarkyti stoginę, rinkti aukas, budėti, organizuoti renginius. Draugija, kurios pirmas įsakymas kvietė padėti artimui, į vieną tvirtą komandą surinko ir žydus, ir lietuvius. Tik dešimtmečio šventėje trumpam atsiskyrė šventinių mišių išklausyti kas į senąją medinukę sinagogą, o kas į baigiamą statyti mūrinę dvibokštę bažnyčią. Fotografas Galperas pats ilgą laiką buvo draugijos pirmininku, todėl nufotografuoti chebrą (kas žydiškai reiškia bičiulius) jam buvo garbė. O žiežmariečiams – ramybė, nes jei ugniagesiai triukšmingai švenčia – reiškia pagalba čia pat...

Tokios trumpos mintys perbėgo pažvelgus į šio leidinio viršelį, o jo puslapiuose tarp eilučių laukia dar šimtai istorijų. Gal perskaite ir nesužinosime apie tarpukario metus visko, nesuprasime daugelio įvykių ir procesų priežasčių ar pasekmių – tam skirtos kitos knygos. Bet tikrai pajusime tų metų skonį...

Olijardas Lukoševičius

ŽEMĖLAPIAI IR GYVENVIETĖS

Sutapimas, kad pačioje XX a. pradžioje atsirado ir pirmasis lietuviškas žemėlapis – Žemėlapis lietuviškai latviško krašto (1900 m., sudarė A. Macijauskas). Jame pažymėta šešiolika dabartinio Kaišiadorių rajono gyvenviečių: Darsūniškis (Darsūniškis), Gegužinė (Egužinas), Kaišiadorys (Kašedarai), Kruonis (Kroniai), Mackūnai (Mackunai), Pravieniškės (Proveniškiai), Prazariškės (Prazoriškiai), Rečionys (Rečonis), Rumšiškės (Rumšiškiai), Rusiai (Ruseniai), Smilgiai, Vilūnai (Vilūnčiai), Žasliai (Zasliai), Židėnai (Židenai), Žiežmariai (Žiežmariai), Žydiškės (Zidiškiai). Kaišiadorių apylinkės tuo laiku oficialiai priklausė carinės Rusijos imperijos Vilniaus gubernijos Trakų apskričiai. Trakų apskritis savo ruožtu dalijosi į kelis valsčius, tarp kurių buvo ir Žiežmarių, Žaslių bei Kruonio valsčiai. Iki pirmojo lietuviško žemėlapio pasirodymo XX a. pradžioje Kaišiadorių apylinkės dažniausiai galime matyti rusiškuose ir lenkiškuose žemėlapuose.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui užimdami Lietuvą vokiečiai turėjo jau 1911 m. išspausdinę mūsų regiono žemėlapius. Juose, tiesa, gyvenviečių pavadinimai buvo artimesni ne lietuviškai, o lenkiškai gyvenviečių pavadinimų formai.

1918 m. susikūrus Lietuvos Respublikai palaipsniui nusistovėjo administracinis suskirstymas ir gyvenviečių rašyba. Trakų (Kaišiadorių) apskrityje buvo Kaišiadorių, Žaslių, Žiežmarių, Kruonio ir kiti valsčiai, o Kauno apskrityje – Rumšiškių ir kiti valsčiai. Lietuvos kariuomenės Karo topografijos skyrius ėmėsi rengti detalius atskirų vietovių žemėlapius. Kaišiadorių ir Žiežmarių valsčiai užfiksuoti jau 1930 m. Rumšiškių, Kruonio valsčiai užfiksuoti 1933 m. žemėlapyje „Pažaislis–Kaišiadorys“.

Kaišiadorių miestas (Koszedary) ir apylinkės.
1911 m. žemėlapio fragmentas

Kaišiadorys ir Žiežmariai.
1930 m. žemėlapio fragmentas

Kairiajame viršutiniame kampe matosi Žaslių miestelis, apačioje – Rasavos dvaras. XX a. 3–4 deš.

Žiezmariai (Žyžmory) ir apylinkės.
1911 m. žemėlapių fragmentas

Žasliai (Žośle) ir apylinkės.
1911 m. žemėlapių fragmentas

Trakų (Kaišiadorių) apskrities centras nuo 1920 iki 1940 m. buvo Kaišiadoryse. Tuo laiku Kaišiadoryse išaugo ir miestams būdinga infrastruktūra su geru susisiekimu, administracinėmis, bažnytinėmis ir kitomis įstaigomis. Čia įsikūrė Kaišiadorių vyskupija, Trakų apskrities savivaldybė, Trakų apskrities viršininkas, Trakų karo komendantas, Trakų žemės tvarkytojas, apskrities mokyklų inspektorius, pasienio policijos Trakų baro viršininkas, Kaišiadorių miškų urėdija, Kaišiadorių paštas, Kaišiadorių gimnazija, Lietuvos banko Trakų skyrius ir t. t. Tad galime sakyti, kad tuo laiku visi keliai vedė į Kaišiadoris, tarp Vievio ir Kauno Kaišiadorių miestas tapo pagrindiniu ne tik politiniu, bet ir kultūriniu centru, skleidusiu Trakijos idėją ir dvasią.

Kaišiadorys buvo pagrindiniu apskrities miestu, apjungusiu devynis buvusios Trakų apskrities valsčius su beveik 100 000 gyventojų. Be to, dabartinio Kaišiadorių rajono teritorijoje pakilimo laikotarpį išgyveno ir keletas miestelių, kurie tapo valsčių politiniais, ekonominiais ir kultūriniais centrais (Žiezmariai, Žasliai, Kruonis, iš Kauno apskrities arčiausiai Kaišiadorių buvo Rumšiškų miestelis), taip pat keletas bažnytkaimių, kurie telkė savo apylinkės gyventojus kaip parapijų centrai (Paparčiai, Palomenė, Kalviai, Vilūnai). Kelios dešimtys dar išlikusių dvarų turėjo vis mažesnę reikšmę vietos gyvenimui (Kaišiadorių, Vladikiškių, Juodiškių, Stoniavos, Rasavos...). Daugiau negu pusė tūkstančio žemės reformos metu išskirstytų kaimų (buvusių gatvinių kaimų) ir viensėdžių iš esmės pakeitė regiono kultūrinį kraštovaizdį, o juose įsikūrę ūkininkai tapo ne tik lygiaverte visuomenės dalimi, bet ir pagrindine šalies socialine ir kultūrine atrama.

Kaišiadorių, Žaslių, Žiezmarų miesteliai su apylinkėmis. 1900 m. žemėlapių fragmentas

GELEŽINKELIS

Kaišiadorių vietovardis ir gyvenvietė rašytiniuose šaltiniuose paminėti dar XVI a., tačiau prielaidos dabartiniam Kaišiadorių miestui atsirasti, augti ir plėstis susidarė tik XIX a. antroje pusėje, nutiesus Sankt Peterburgo–Varšuvos ir Liepojos–Romnų geležinkelius, o jų susikirtimo taške pastačius didelį II klasės geležinkelio stoties kompleksą.

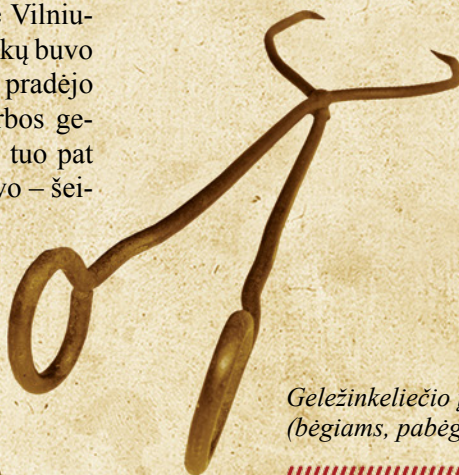
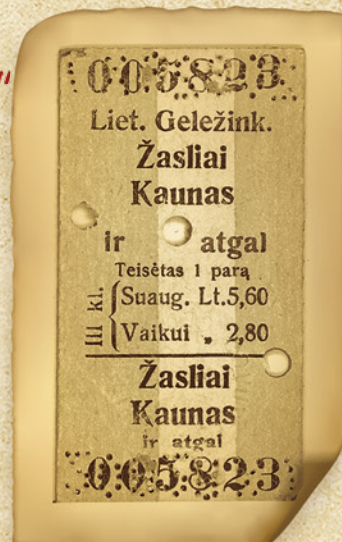
1884 m. laikraštyje „Vilenskij viestnik“ apie Kaišiadorys buvo rašoma: „7 varstai nuo Žiežmarių yra Liepojos–Romnų geležinkelio stotis Kaišiadorys. Iki geležinkelio nutiesimo toje vietoje nieko nebuvo, o dabar jau yra gana tvarkingas miestelis su daugybe krautuvėlių ir užėigų. Kaišiadorių miestelis – būsimas rimtas Žiežmarių konkurentas“. 1897 m. prie Kaišiadorių geležinkelio stoties esančioje gyvenvietėje surašyti 833 gyventojai, o 1906 m. Kaišiadoryse jau buvo apie 1800 gyventojų. 1919 m. liepos 6 d. iš Kaišiadorių į Radviliškį išvyko pirmasis Lietuvos traukinys. Taigi, Kaišiadorys tapo ir lietuviško geležinkelio pradžios stotimi.

Lenkams užgrobęs Pietryčių Lietuvą su sostine Vilniumi, Kaišiadorys tapo tarsi pasienio miestu. Iš Trakų buvo atkeltas ir apskrities centras. Tada Kaišiadorys pradėjo itin klestėti, tačiau miestas nebeteko savo svarbos geležinkelioje. Tik automatica nuo Kauno dažnai tuo pat laiku kursuodavo, tai ji kaime kaip laikrodis buvo – šeiminkės žinojo, kada laikas pietus virti.

Kaišiadorių geležinkelio stoties rūmai. Apie 1930 m.

Traukinio bilietas. XX a. 3 deš.

Geležinkeliečio įrankis (bėgiams, pabėgiams pakelti)

Prano Žižmaro ir Vilnijos sportininkų delegacijos sutikimas Kaišiadorių geležinkelio stotyje. 1938 m. liepos 15 d.

*Automatrica geležinkelio stotyje.
Apie 1930–1940 m.*

Automatrica – nedidelis elegantiškas dviejų vagonų traukinukas – buvo puiki susisiekimo priemonė šiam geležinkelio miestui. Rytais juo į Kauną vykdavo dirbti Kaišiadorių inteligentai, o iš Kauno į Kaišiadoris atvykdavo gimnazijos mokytojai. Automatrica netgi vežiojo kūdikių maistėlį Kaišiadorių poniai Merkienei, Trakų apskrities viršininko žmonai.

Tarpukariu Kaišiadorių visuomeninis centras buvo geležinkelio stotis su aikšte prieš ją. Čia, sudėgusios geležinkelio cerkvės vietoje, buvo įrengtas tautiškas sodelis, apšodintas kaštonais, taip pat buvo pastatytas aukuras ir stiebas vėliavai pakelti. Šioje aikštėje vykdavo visos šventės, minėjimai, pagerbimai, priimami svečiai, valstybės vadovai, aukšti karininkai. Dalyvaudavo ateitininkai, jaun lietuviai, šauliai ir kitos organizacijos, kurių tarpukariu nestigo. Visad grodavo dūdų orkestras. O stoties peronas visą tarpukario laikotarpį buvo mėgiama kaišiadoriečių pasivaikščiojimo vieta.

Kaip minėta tarpukariu geležinkelio „gyvenimas“ nebuvo itin aktyvus. Tačiau ilgi krovininiai sąstatai visuomet sustodavo Kaišiadoryse pasipildyti vandens, todėl mieste nuolat sklisdavo garvežių puškavimo garsas. Šis garvežių puškavimas kiekvieną atvykusį į Kaišiadoris pasitikdavo ir išlydėdavo.

*Lietuvos valstybės atkūrimo dešimtmečio minėjimas.
Kaišiadorių geležinkelio stotis. 1928 m.*

*Važiuojant geležinkeliu nuo Žaslių.
Tolumoje Kaišiadorių katedra. 1930 m.*

ARCHITEKTŪRA

XX a. pradžioje Kaišiadorių apylinkėse ne tik kaimuose, bet ir miesteliuose tebebuvo statomi tradicinės architektūros formų gyvenamieji namai (dažniausiai mediniai, vienaaukščiai, su dvišlaičiais stogais, dengtais šiaudais, gontais arba čerpėmis). Sodybos kompleksą dažniausiai sudarė gyvenamasis namas (pirkia) ir ūkiniai pastatai – tvartas, kluonas, svirnas, rūsys, pirtis. Tiesa, kartais XX a. pradžioje kaimuose tebebuvo sutinkamos ir dūminės pirkios. Gyvenamieji namai dažniausiai stovėjo galu į gatvę, pagrindinės patalpos – priemenė, pirkia, kamara. XX a. pradžioje prasidėjo kaimų skirstymas į vienkiemius, kuris tapo visuotinis pradėjus žemės reformą 1922 m. Kaimuose pradedami statyti erdvesni gyvenamieji namai, kuriuose įrengiamos svetainės, virtuvės, miegamieji. Sodybos aptveriamos dažytais tvoromis su varteliais. Atsirado moda dažyti ne tik tvoras, bet ir pastatus. Prie namų kartais pristatinėjamos stiklinės verandos, įrengiamos mansardos. Kaimuose ir miesteliuose populiarios „gonkelės“, statomos prie pagrindinio įėjimo bei gražinamos apsodinant dekoratyviniais augalais. Aplink gyvenamąjį pastatą sodinami gėlynai. Išpuoselėti, sutvarkyti jie puošė namų aplinką ir visą gyvenvietę.

Kaišiadorių bendras vaizdas.

Kaišiadorių miesto vaizdas nuo katedros bokšto. 1936–1937 m.

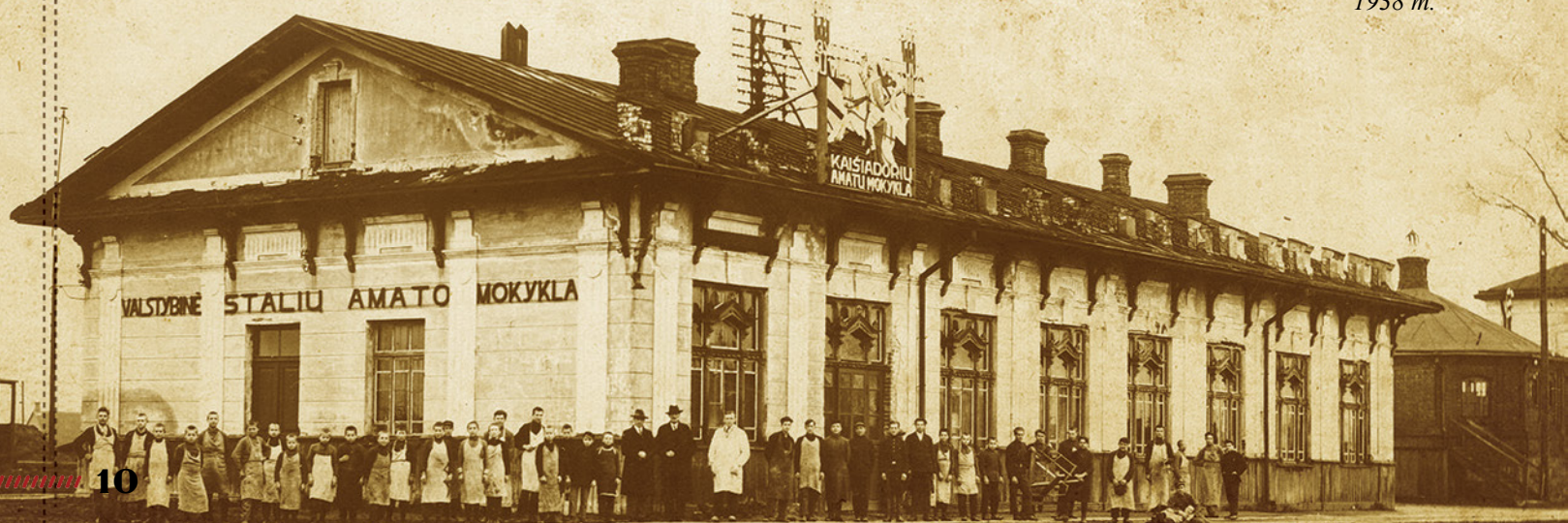

Kaišiadorių apylinkės teismas (pastatas buvo nuomojamas iš Z. Šimašiaus). 1935 m.

Klojamas gatvės grindinys. Apie 1934 m. Kaišiadorys

Kaišiadorių stalių amato mokykla, už jos viešasis tualetas ir geležinkelio stotis. 1938 m.

*Leidimas trobesių statybai.
1936 m.*

Miesteliuose ir bažnytkaimiuose architektūriniame kraštovaizdyje dominavo katalikų bažnyčios. Neogotikinio stiliaus bažnyčios pastatytos Žasliuose (1902 m.), Kaišiadoryse (pradėta statyti 1908 m., baigta 1932 m.), Žiežmariuose (pradėta maždaug 1909 m., dar neužbaigus atidaryta 1924 m.). Istoristinio stiliaus bažnyčia iš tašytų akmenų pastatyta Gegužinėje (statyba pradėta 1910 m., pašventinta 1932 m.). Kiek paprastesnės medinės bažnyčios pradėjo veikti Palomenėje (1915 m. įkūrus parapiją perstatyta iš buvusios koplyčios), Paparčiuose (pastatyta 1916 m.), Krivonyse (1933 m. atkėlus buvusią Kernavės bažnyčią).

Kaišiadoryse ir aplinkiniuose miesteliuose, ypač jų centrinėse dalyse, dažniau buvo pradėti statyti mūriniai pastatai. Pavyzdžiui, mūrinių „plytų stiliaus“ pastatų nemažai pastatyta Žasliuose po 1905 m. gaisro. Ypač puošnios buvo dvi sinagogos, statytos 1908 ir 1909 m. „Plytų stiliaus“ pastatai buvo statomi ir Žiežmariuose. Nemažai mūrinių pastatų pastatyta ir Kaišiadoryse – 1934 m. pastatyti apskrities savivaldybės rūmai (juose įsikūrė ne tik savivaldybė, apskrities viršininkas, bet ir Lietuvos banko skyrius), 1935 m. Kaišiadorių vyskupijos rūmai, 1936 m. pradžios mokykla.

Amžiaus pradžioje daugumos miestelių centrinės gatvės išgrįstos akmenimis. Ypač daug dėmesio maždaug nuo 1930 m. skiriama miestelių tvarkymui, blogos būklės pastatų pašalinimui, gatvių ir turgaus aikščių išgrindimui, apželdinimui, tapo privaloma namus aptverti tvoromis, nutiesti šaligatvius, rūpintis pastatų ir gyvenviečių švara bei estetinė išvaizda.

Trakų (Kaišiadorių) apskrities žemės tvarkytojo pastatas. Apie 1931 m.

Gatvių sankryža prie Kaišiadorių katedros šventoriaus. Apie 1930 m.

*Kaišiadorių katedros statyba.
Apie 1925 m.*

INTERJERAI

XX a. pradžioje keičiasi gyvenamųjų namų interjero išplanavimas. Senuosiuose kaimuose tradicinės patalpos buvo priemenė, kamara ir pirkia (pirkia arba gryčia taip pat vadino ir visą gyvenamąjį namą). Pradėjus kaimams skirstytis į vienkiamius pradėdami statyti erdvesni ir kičio išplanavimo pastatai, su keliais kambariais (dažniausiai tai buvo virtuvė, valgomasis, miegamasis, svetainė). Miesteliuose, ypač jų centrinėse dalyse, kur gyveno prekybininkai ir amatininkai, namai buvo pritaikyti ne tik gyvenimui, bet ir prekybai bei dirbtuvėms.

Amžiaus pradžioje namų aplinkoje atsiranda įvairesni, patogesni pirktiniai baldai, vis dažniau atkreipiamas dėmesys į interjero puošybos detales. Namuose ant sienų kabinami ne tik šventųjų paveikslai, bet ir meniniai kūriniai, sieniniai laikrodžiai. Ant spintelių dedamos žvakidės. Į krištolines vazas merkiamos gyvos ar dirbtinės gėlės. Svetainėse statomi nedideli, mediniai, apvalūs ar keturkampiai staliukai, užtiesiami nertomis staltiesėmis. Šalia jų nedidelė minkšta sofa, spintelė (etažerė), kurioje sudėtos knygos ar kitos smulkmenos. Ant lovų gausiai prikraunama daug dekoratyvinių pagalvėlių.

Kaišiadorys. XX a. 4 deš.

Darbo kabinetas. 1933 m. Kruonis

*Žiežmarių valsčiaus
Turloviškių kaimo
pirkioje. XX a. 4 deš.*

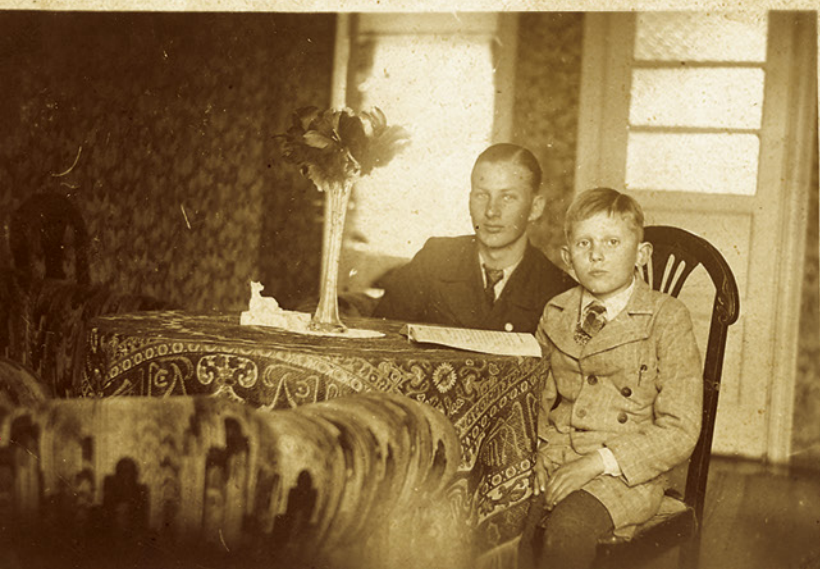

Verslininko V. Tkačenos namų svetainėje. Kaišiadorys. XX a. 4 deš.

Vietoj durų tarp kambarių pakabinamos „portjeros“ – užuolaidėlės. Pastarosios puoštos išsiuvinėtais tautiniais motyvais. Ant langų – lengvos užuolaidos. Mėgta tiesti kilimus ar taip vadinamus „takus“.

Pastatuose, kuriuose įsikurdavo valstybinės ar visuomenės įstaigos, pastebimi ryškūs interjerų pokyčiai, atėję iš Vakarų Europos. Juose interjeras modernistinis, dominuoja racionalumas ir funkcionalumas.

V. Selenis ir V. Gaputis Gapučių manuose. 1939 m. Kaišiadorys

Žitkų namuose. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

*Darbo kabinetas.
XX a. 4 deš.
Kaišiadorys*

SAVIVALDA

1918 m. lapkričio mėnesį kuriantis Lietuvos Respublikai buvo pradėtos steigti savivaldybės, kurios iki tol niekada nebuvo renkamos visuotiniuose ir lygiuose rinkimuose pačių gyventojų. Pradžioje savivaldybės kūrėsi kaip parapijų komitetai, daugumos jų iniciatoriai buvo parapijų klebonai. Pavyzdžiui, 1918 m. lapkričio 23 d. išrinktą Kaišiadorių komitetą inicijavo Kaišiadorių klebonas kun. Alfonsas Varnas. Žiežmariuose tokiu iniciatoriumi buvo kun. Juozas Balčiūnas, Žasliuose – kun. Antanas Pakštys, Kruonyje – kun. Juozas Vaitiekūnas. Pirmieji naujų savivaldybių uždaviniai buvo steigti milicijos būrius, kurie turėjo kovoti su plėšikavimais ar spekuliacija, nes labai trūko maisto produktų. Štai Kaišiadoryse iš 50 žmonių sukurtas milicijos būrys tikrino kiekvieną traukinį ir neleidavo jo keleiviams vežti daugiau kaip keletą svarų mėsos, 10 kiaušinių, 2 svarus sviesto ir 20 svarų miltų. Atimtuosius produktus vėliau parduodavo neturtingiems apylinkių gyventojams. Dėl pokario suirutės buvo masiškai ir savavališkai kertami miškai, todėl uždraustas miško kirtimas be savivaldybės leidimo. Netrukus atėjo dar vienas išbandymas – prasidėjo nepriklausomybės kovos su užsienio interventais – lenkais ir bolševikais. Mūšiai vyko ir Kaišiadorių apylinkėse.

Kaišiadorių valsčiaus viršaitis Jonas Urmilevičius

1920 m. Trakus okupavus Lenkijai iki 1940 m. apskrities centras buvo Kaišiadoryse. Renkamą apskrities tarybą sudarė valsčių atstovai. Apskrities taryba išrinkdavo apskrities valdybos narius, kurie buvo vykdomosios valdžios atstovai.

Aukščiausias pareigūnas apskrityje buvo apskrities viršininkas. Pirmasis Kaišiadorių (Trakų) apskrities viršininkas nuo 1919 m. buvo Bronius Stosiūnas, vėliau keletą metų – Antanas Steikūnas, o maždaug nuo 1930 m. iki 1940 m. – Juozas Merkys.

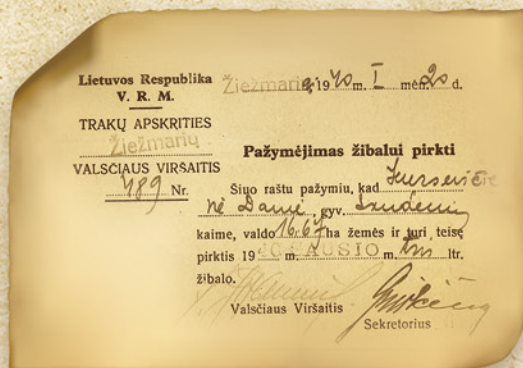
Kaišiadorių (Trakų) apskrityje buvo 9 valsčiai: Aukštadvario, Kaišiadorių, Kietaviškių, Kruonio, Onušio, Semeliškių, Vievio, Žaslių ir Žiežmarių. Kaimyninėje Kauno apskrityje buvo Rumšiškių valsčius. Didžiausias iš jų buvo Žaslių valsčius (apėmė beveik 14 000 gyventojų), o vienas mažiausių – Kaišiadorių (apie 7000).

Trakų (Kaišiadorių) apskrities tarnautojai prie savivaldybės rūmų. XX a. 4 deš.

Nuo 1919 m. pirmuoju Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininku buvęs Bronius Stosiūnas

Pažymėjimas su Žiez marių valsčiaus viršaičio parašu. 1940 m.

Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas Juozas Merkys. XX a. 4 deš.

Valsčių savivaldybes rinko seniūnijų atstovai. Vienoje seniūnijoje gyveno apie 500–1000 gyventojų. Pavyzdžiui, Kaišiadorių miestas, kuriame buvo apie 2000 gyventojų, buvo dalijamas į dvi seniūnijas, o visame Kruonio valsčiuje buvo 12 seniūnijų. Seniūnijos gyventojai iš savo tarpo išsirinkdavo ne tik seniūną, bet ir seniūno pavaduotoją bei seniūnijos atstovą, kuris atstovavo seniūniją valsčiaus taryboje. Valsčiaus taryba, kaip ir apskrities taryba, išsirinkdavo savo vykdomąją valdžią – viršaitį ir kitus valsčiaus valdybos narius (viršaičio padėjėją, sekretorių, raštininką). Valsčiaus savivaldybė rūpinosi visais valsčiaus viešojo gyvenimo reikalais – švietimu, sveikatos priežiūra, socialine globa ir labdara, statybos priežiūra, švaros palaikymu, prižiūrėjo kelius, tiltus, turgavietes, užtikrino visuomeninę tvarką, organizavo viešuosius darbus, tvarkė valsčiaus įstaigos biudžetą bei gyventojų mokamus mokesčius, skirstė gyventojams prievoles bei rūpino si kitais jai įstatymu pavestais reikalais. Bene ilgiausiai valsčių viršaičiais yra dirbę Jonas Urmilevičius (Kaišiadorių valsčius), Jonas Lukoševičius (Žaslių valsčius), Antanas Vedeckas (Kruonio valsčius), Ignas Jacinavičius (Žiez marių valsčius), Simas Zareckas (Rumšiškių valsčius).

Savivalda paskatino Kaišiadorių raidą. Per dešimtmetį iš bažnytkaimio ir parapijos centro Kaišiadorys tapo ne tik valsčiaus, bet ir apskrities bei vyskupijos administraciniu centru. Nors simbolinė savivaldos pradžia laikoma jau 1918-tus metus, tačiau žymesni pasikeitimai prasideda tik po dešimtmečio, ypač 1930-ųjų. Pavyzdžiui, maždaug 1927–1930 m. parapijos salėje įrengtas muziejus, 1930 m. – įvestas privalomas pradinis mokymas ir įsteigtas tankus pradžios mokyklų tinklas, 1933 m. – įkurtas vaikų darželis, 1936 m. – biblioteka, 1937 m. – gimnazija ir t. t. Maždaug 1935 m. mieste modernios mūrinės statybos „bumas“ – pastatyti apskrities savivaldybės rūmai, Kaišiadorių vyskupijos rūmai, pradžios mokykla. Ypatingi kultūriniai pasikeitimai – viešojoje erdvėje vietoje lenkų kalbos pradėta vartoti lietuvių kalba, suaktyvėjo visuomeninis–kultūrinis gyvenimas...

Kruonio valsčiaus savivaldybė. 1933 m.

Trakų (Kaišiadorių) apskrities savivaldybės rūmai, pastatyti 1934 m.

NOTARAS, TEISMAS IR POLICIJA

Galima sakyti, kad tokia teisėtvarkos institucijų seka gyventojams buvo artimesnė – juk kur kas maloniau įteisinti sandorius pas notarą, negu turėti reikalų su teismais ir galiausiai su policija ar netgi kalėjimu. Tiesa, kalėjimų Trakų (Kaišiadorių) apskrityje nebuvo, tačiau kiekviename valsčiaus centre buvo arešto namai, kuriuose policijos sulaikytas ar nubaustas pilietis galėjo praleisti valandėlę ar netgi mėnesį.

Kaišiadoryse, kaip apskrities centre, dirbo notaras, kurio funkcijos buvo tvirtinti įvairius sandorius, testamentus, išduoti dokumentų nuorašus. Pirmasis žinomas Kaišiadorių notaras buvo Antanas Orentas, kurio kontora buvo Vytauto gatvėje (Aleknavičiaus namuose). Notaro padėjėja-mašininke dirbo Sofija Peresilevičiūtė-Kanišauskienė. 1929 m. pas notarą A. Orentą sekretoriumi įsidarbino Kazimieras Brazauskas, tuo pačiu persikeldamas čia gyventi (1931 m. K. Brazauskas ir S. Peresilevičiūtė-Kanišauskienė susituokė).

Nuo 1931 iki 1941 m. Kaišiadorių notaru dirbo Juozas Gaputis (1941 m. Gapučių šeimą sovietų valdžia ištremė). Nuo 1941 m. Kaišiadorių notare tapo Sofija Brazauskienė.

1920 m. Kaišiadoryse, kaip laikinajame apskrities centre, įsikūrė Trakų apskrities nuovados teisėjas (nuo 1933 m. vadinamas Kaišiadorių apylinkės teismu). Tai buvo pirmos pakopos teismo įstaiga, kurioje teisėjas bylas sprendė vienas. Tai daugiausia buvo civilinės bylos ar baudžiamosios bylos, jei numatyta bausmė buvo lengvesnė nei sunkių darbų kalėjimas. Teisėją skirdavo Lietuvos Respublikos Prezidentas.

Policijos tarnautojai. Žasliai. 1929 m.

Pasienio policijos tarnautojai – prie Kaišiadorių geležinkelio stoties buvusiame skvere. Apie 1930 m.

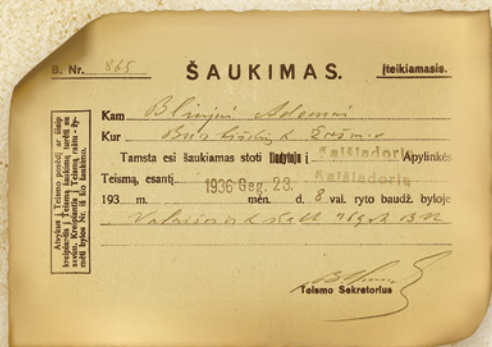
Policininkas Mykolas Puišis su šeima. 1932 m. Kaišiadorys

*Kaišiadorių notaras
Juozas Gaputis. 1929 m.*

*Kaišiadorių antstolis
Jurgis Žitkus. Apie 1930 m.*

Šaukimas į teismą. 1936 m.

*Kaišiadorių apylinkės
teismo darbuotojai.
XX a. 4 deš.*

Teismo sprendimus vykdė teismo antstolis. Jis teikdavo šaukimus į teismą, pardavinėdavo areštuotą turtą ir t. t. Kaišiadoryse teismo antstoliu kurį laiką dirbo Jurgis Žitkus. Su teismų ir notarų veikla glaudžiai susijusi ipotekos įstaiga. 1938 m. Kaišiadorių apylinkės teismo ipotekos įstaigos knygų vedėju tapo Kazimieras Brazauskas.

Dažniausiai gyventojų sutinkami teisėtvarkos pareigūnai buvo policininkai. 1918 m., kuriantis savivaldybėms, tvarkai užtikrinti kūrėsi ir pačių gyventojų renkami milicijos būriai, kurie dažniausiai veikė savo valsčių ribose. 1924 m. milicija reorganizuota į policiją. Kaišiadorių policijos nuovada buvo vadinama Trakų apskrities I nuovada ir veikė Kaišiadorių valsčiuje. Taigi, kiekvienas valsčius turėjo arba atskirą nuovadą arba jai priskirtą policijos pareigūną. Policijos nuovadų uždavinys buvo palaikyti viešą tvarką, įstatymų laikymąsi, užtikrinti žmonių turto ir asmeninę apsaugą. Tenka pripažinti, kad tai buvo daroma labai efektyviai ir Pirmojo pasaulinio karo metais bei po karo buvusią suirutę ir išvešėjusius nusikaltimus pakeitė visuomeninis stabilumas ir pasitikėjimas gyventojus saugančiais policijos pareigūnais, tuo pačiu ir pasitikėjimas Lietuvos valstybe. Apskritis policijos vadu dirbo K. Bajoras, o maždaug 1930 m. jį pakeitė J. Šostakas.

Kaišiadorys pasižymėjo tuo, kad čia gyveno ir dirbo ne tik nuovados policininkai, bet ir dešimtys pasienio policijos pareigūnų, nes nuo 1920 m. Trakų (Kaišiadorių) apskritis tapo pasienio regionu, turėjusiu apie 80 km išorinę sieną su Lenkija. Kaišiadoryse rezidavo Lietuvos pasienio policijos Trakų baro viršininkas, kuriuo XX a. 4 dešimtmetyje dirbo Adomas Virbalis. Pasienio policininkai paprastai gyveno netoli savo tarnybos vietų pasienyje Žaslių, Vievio, Semeliškių ir Onuškio valsčiuose, tačiau Kaišiadoryse dar buvo rezervinis pasienio policijos būrys. Pasienio policininkai aktyviai dalyvavo visuomeniniame ir kultūriniame Kaišiadorių gyvenime, aktyviai dalyvavo šaulių sąjungos veikloje.

Įdomu, kad su Kaišiadorimis buvo susijęs ir vidaus reikalų ministras Julius Čaplikas, kuris kaip nepriklausomybės kovų savanoris gavo žemės tarp Kaišiadorių ir Žiežmarių, Astrauciškių (dabar vadinamų Avilių) kaime. 1923 m. išėjęs į atsargą tapo Žiežmarių vidurinės mokyklos mokytoju, vėliau direktoriumi, o 1926–1927 m. – Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininku. 1935–1938 m. buvo vidaus reikalų ministru, 1936–1940 m. – Seimo nariu. Dažnai lankydavosi savo sodyboje Astrauciškėse ir sulaukdavo aukštų svečių.

DVASININKIJA

XX amžių Kaišiadorių apylinkių parapijos pasitiko būdamos tarp dviejų vyskupijų. Žiežmarių, Žaslių, Gegužinės, Darsūniškio, Paparčių ir Kalvių parapijos priklausė Vilniaus vyskupijai, kurioje keletą šimtmečių dominavo lenkiškos orientacijos dvasinė vyresnybė. Tad lietuvių kunigams tekdavo našta ne tik vykdyti tikybines prievoles, bet ir ugdyti lietuvių raštingumą bei tautinę savimonę. Teritorija nuo Strėvos upės į vakarus su Rumšiškių parapijos gyvenvietėmis priklausė Kauno vyskupijai. Po 1905 m. suaktyvėjus lietuvių judėjimui, ėmė organizuotis dar kelios parapijos: 1906 m. – Kaišiadorių, 1907 m. – Kruonio, 1915 m. – Palomenės, 1919 m. – Vilūnų.

Susiklosčiusios tarptautinės istorinės aplinkybės lėmė, kad Kaišiadorys 1922 m. tapo ir religinės valdžios administraciniu centru. 1920 m. lenkai okupavo Vilniaus kraštą, tačiau 63 vyskupijos parapijos liko nepriklausomos Lietuvos teritorijoje. 1922 m. persikėlęs iš Vilniaus šią vyskupijos teritoriją administruoti pradėjo kan. Juozapas Kukta. 1926 m. popiežius Pijus XI (kuris, dar būdamas arkivyskupu, 1920 m. lankėsi Kaišiadoryse) iš neoku puotos Vilniaus vyskupijos dalies sudarė Kaišiadorių vyskupiją. Naujajame vyskupijos centre Kaišiadoryse stovėjusi dar nebaigta bažnyčia tapo katedra, o netoli bažnyčios buvusiuose daržuose 1935 m. iškyla gražiausias Kaišiadorių pastatas – vyskupijos kurijos namai, kuriuos 1931 m. suprojektavo architektas V. Michnevičius. Kur apsigyvena vyskupas – ten išauga miestas, – mėgdavo kartoti pirmasis Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta. Miesto statusą Kaišiadorys užsitarnavo ne gyventojų skaičiumi, o administraciniu reikšmingumu – kaip apskrities ir vyskupijos centras, kaip kultūrinis ir dvasinis regiono centras.

Kunigas, visuomenės veikėjas, publicistas, istorikas Nikodemas Švogžlys-Milžinas. 1929 m.

Kaišiadorių laikinoji bažnyčia - pasibaigus pamaldoms. 1927 m.

Vyskupijoje nuo pat jos įsikūrimo dirbo nemažai bažnyčiai pasišventusių, talentingų kunigų, palikusių ryškius pėdsakus tiek vyskupijos, tiek visos Lietuvos bažnyčios, taip pat ir Kaišiadorių apylinkių gyvenime.

Pirmiausia tai vyskupas Juozapas Kukta. Jau amžiaus pradžioje jis garsėjo savo tolerancija, o kartu ir nuosekliu lietuviybės propagavimu. 1901 m. tapo Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonu, kur ir pirmasis Vilniuje pradėjo laikyti pamaldas lietuvių kalba. 1922 m. persikėlęs į Kaišiadoris, o vėliau tapęs Kaišiadorių vyskupu ėmėsi nuolat vizituoti parapijas – tuo laiku žmonėms pamatyti savo vyskupą buvo reikšmingas įvykis. Tuo labiau, kad iki tol paskutinį kartą Vilniaus vyskupai tebuvo lanke šias parapijas prieš keletą dešimtmečių. Jam būnant vyskupu Kaišiadoryse užbaigta statyti katedra (1932 m.), vyskupijos rūmai (1935 m.), šalia vyskupijos rūmų įrengtas parkas, 1931 m. surengtas grandiozinis eucharistinis kongresas su daugiau nei 20 000 dalyvių ir t. t.

Vyskupo J. Kuktos nuolatinis padėjėjas buvo ilgametis Kaišiadorių klebonas kun. Alfonsas Varnas. Jis buvo pagrindinis iniciatorius 1918 m. lapkričio 23 d. sušaukiant pirmuosius Kaišiadorių komiteto (t. y. pirmosios faktinės Kaišiadorių savivaldybės) rinkimus, pats tapo jo nariu. Pas kun. A. Varną 1922 m. Kaišiadorių klebonijoje apsistojo ir glaudėsi, kol neturėjo savo patalpų, būsimasis vyskupas kan. J. Kukta.

Vienas iš žymiausių Kaišiadorių kunigų – kun. prof. Teodoras Brazys. Jis surinko apie 2000 liaudies dainų (tame tarpe iš Kietaviškių valsčiaus), rengė pirmuosius lietuviškus muzikos vadovėlius, kūrė muziką mišioms. Įkūrus Kaišiadorių vyskupiją tapo vyskupo patarėju.

1926 m. kurijos kancleriu tapo kun. Juozapas Matulaitis-Labukas, kuris vėliau tapo ilgamečiu vyskupo generalvikaru, rūpinosi praktiškais vyskupijos valdymo ir statybų klausimais.

Kaišiadorių istorijoje reikšmingą pėdsaką paliko kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas, kuris tarnavo Kaišiadoryse ir Gegužinėje. Visur, kur bedirbamas būrė patriotines organizacijas, organizuodavo renginius, skiepijo lietuviškumą, patriotizmą, skatino Lietuvos senosios istorijos pažinimą. 1927–1930 m. kunigas buvo Kaišiadorių vikaru, kurijos notaru ir mokyklų kapelionu. Čia jis aktyviai dirbo su skautų ir kitomis organizacijomis. Vienas svarbiausių kunigo veiklos faktų yra tas, kad buvusioje Kaišiadorių medinėje bažnyčioje įrengė muziejinę ekspoziciją. 1934–1939 m. kun. N. Švogžlys-Milžinas buvo Gegužinės klebonu.

Tarpukario metais Kaišiadorių apylinkėse subrendo nauja karta, kurios tarpe buvo ir Vincentas Sladkevičius (gimęs 1920 m. Žaslių parapijoje Guronių kaime, kurį laiką besimokęs ir Kaišiadorių vidurinėje mokykloje), Česlovas Krivaitis (gimęs Kietaviškių valsčiuje, 1933–1939 m. mokėsis Kaišiadorių gimnazijoje), Vytautas Sidaras (gimęs 1928 m. Kaišiadoryse) ir kiti.

*Pas vyskupą šeimininkavusios
vienuolės benediktinės.
XX a. 4 deš.*

*Kunigas, Kaišiadorių vikaras,
mokyklos katechetas
V. Slavynas. 1933 m.*

*Kaišiadorių katedra.
1931 m.*

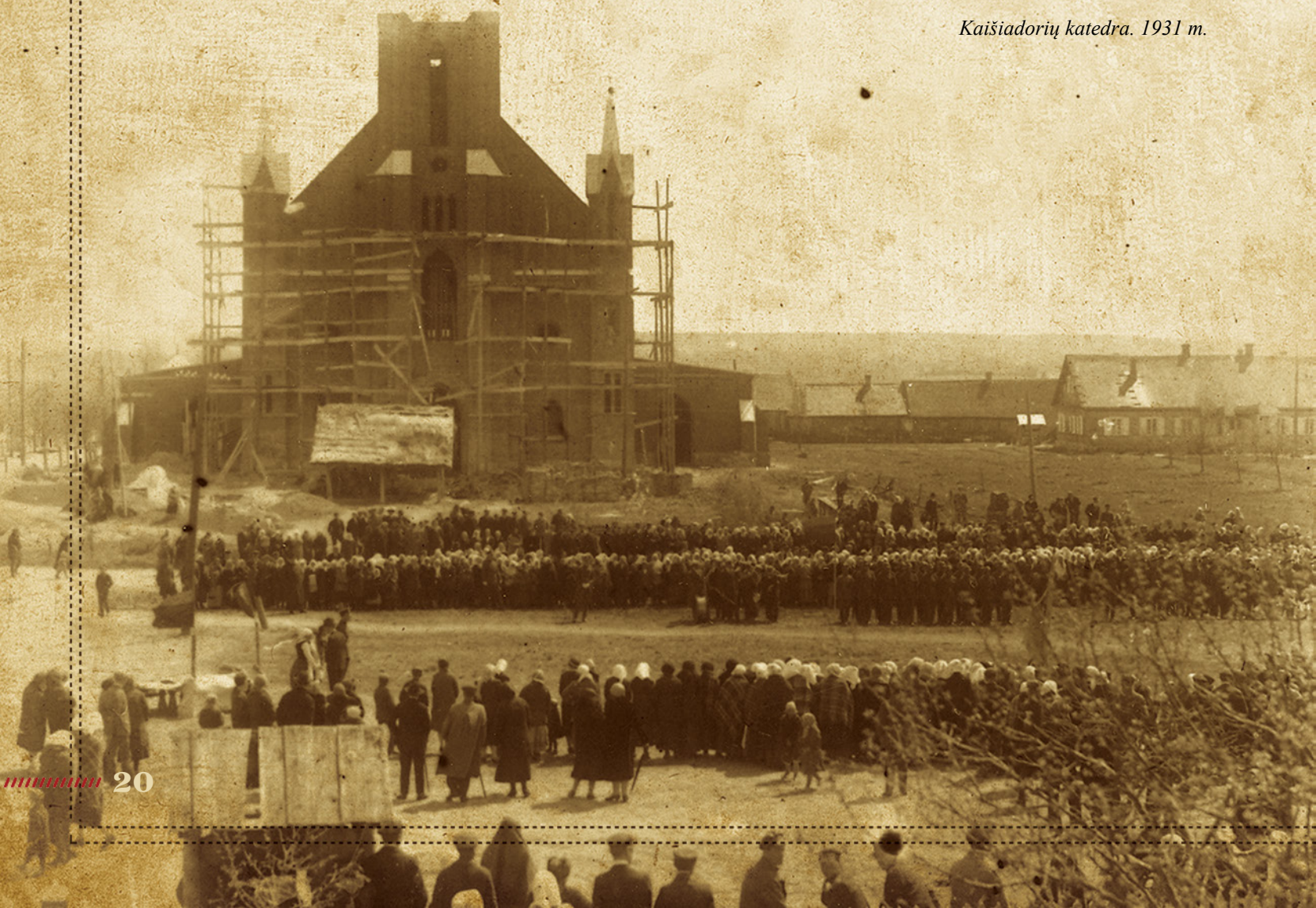
Kaišiadorių katedra

Pirmasis Kaišiadorių vyskupijos sinodas. 1936 m.

Kaišiadorių katedra. 1931 m.

*Kunigai su Kaišiadorių vyskupu Juozapu Kukta (centre).
Pirmas iš kairės sėdi kun. A. Varnas, pirmas iš dešinės – kan. M. Cijūnaitis. Apie 1930 m.*

*Pirmojo Kaišiadorių vyskupo Juozapo Kuktos
sutikimas Vilūnuose. 1937 m.*

ORGANIZACIJOS

XX a. pradžioje visuomeninis gyvenimas daugiausiai koncentravosi parapijose, propaguojant tikėjimą, tautiškumą, blaivybę, raštingumą. 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Kaišiadorių apylinkėse prasidėjo visuomeninio gyvenimo ir organizacijų kūrimosi pakilimas, kuris išlieka ryškiausias per visą mūsų istoriją.

Atsiranda politinių organizacijų skyriai. Daugelyje Kaišiadorių apskrities valsčių didžiausią įtaką įgavo krikščionių demokratų partija. Pavyzdžiui, 1921 m. Kaišiadorių valsčiaus savivaldybėje iš 22 tarybos ir valdybos narių net 17 priklausė krikdemams. Vėliau ėmė stiprėti ir kitų partijų veikla. Nuo 1927 m. tarp jų ėmė dominuoti tautininkai.

Kai kurios organizacijos kūrėsi pagal profesijas. Pavyzdžiui, mokytojai būrėsi dviejose organizacijose. Lietuvos katalikų mokytojų sąjungos Kaišiadorių skyriaus pirmininke 1922 m. buvo mokytoja M. Zavistanaitė. 1935 m. įkurta kita švietimiečių organizacija – Lietuvos mokytojų sąjungos Trakų apskrities komitetas, kuriam vadovavo Kaišiadorių gimnazijos direktorius D. Kalvelis. Jis, be to, buvo ir liaudies universiteto dekanas.

Bene gausiausias buvo Lietuvos katalikų moterų draugijos Kaišiadorių skyrius, kuriam vadovavo U. Varnaitė. Pavyzdžiui, vien Kaišiadorių eucharistiniame kongrese 1931 m. dalyvavo 210 narių. Tame pačiame kongrese dalyvavo ir kitos Kaišiadorių parapijos katalikiškos organizacijos – 200 tretininkų, pavasarininkų, angelaičių ir t. t. Kaimo katalikiškas jaunimas stėjo į pavasarininkų ar anglaičių gretas (pavyzdžiui, 1931 m. Kaišiadorių eucharistiniame kongrese dalyvavo 160 angelaičių ir 180 pavasarininkų vien iš Kaišiadorių parapijos). Miestelių jaunimas dalyvavo ateitininkų veikloje. Pastebėtina, kad visas katalikiškas organizacijas vienijo Katalikų veikimo centrai, kurių skyriai buvo kiekvienoje parapijoje.

Pranciškonų draugijos nariai prie Kaišiadorių katedros. XX a. 4 deš.

*Šaulių būrio orkestras eisenoje.
1932–1933 m. Kaišiadorys*

Tarp pasauliečių bene aktyviausia buvo šaulių veikla. Kaišiadoryse buvo Lietuvos šaulių sąjungos Trakų rinktinės centras. Rinktinėi pradžioje vadovavo Morkūnas, po jo – J. Lozoraitis, J. Rūškys, nuo 1925 iki 1930 m. – leit. R. Sabaliauskas, po jo – kap. J. Balickaitis, kap. P. Ciunis, o nuo 1935 m. – Kaišiadorių karo komendantas pulk. leit. Vladas Žutautas. Rinktinės būriai buvo ne tik kiekviename valsčiuje, bet ir bažnytkaimiuose bei didesniuose kaimuose. 1939 m. šaulių būriai buvo Kaišiadoryse, Darsūniškyje, Gegužinėje, Kruonyje, Žiežmariuose, Žasliuose, Kalviuose, Palomenėje, Paparčiuose, Rumšiškėse, Tarpumiškyje, Krivonyse, Kovaičiuose, Ilgakiemyje, Beištrakiuose... Kaišiadorių apylinkių šaulių ištakos siekia 1919–1920 m., kai vietinių gyventojų sudaryti partizanų būriai gynė savo apylinkes nuo puolančių bolševikų ir lenkų. Šauliai buvo ne tik gerai organizuoti, aktyviai reiškėsi karinio ir ideologinio pasirengimo srityse, taip pat politiniame, sportiniame, kultūriniame gyvenime (turėjo savo sporto komandas, orkestrus, teatrines grupes, choras...). Į šaulių veiklą įsijungė ir moterys, sudarydamos atskirus moterų šaulių būrius, tačiau jų pasirengimas buvo daugiau susijęs ne su karinėmis treniruotėmis, o medicinine ir kita pagalba. Per dešimtmetį (nuo 1931 m.) šaulių būriai išaugo daugiau negu dvigubai. Pavyzdžiui, Kaišiadoryse nuo 50 iki 121 nario, Žasliuose – nuo 57 iki 142.

Tarp jaunimo organizacijų vieni pirmųjų susikūrė skautai, kurių draugovės jungėsi į Trakų tuntą. 1923 m. Kaišiadorių skautų draugovė pasivadino Mindaugo vardu. Ypač Kaišiadorių skautų veiklą suaktyvino kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas, beveik kasdien išleisdamas jiems įsakymus. Kaišiadoryse įkurta ir antra skautų draugovė, pasivadinusį Trakų pilies vardu. Jie ruošdavo šventes, minėjimus, stovyklas, veikė skautų teatras, muziejus, rinkęs ne tik senienas, bet skautų dirbinius.

1924 m. įkūrus Kaišiadorių vidurinę mokyklą joje susikūrė ateitininkų skyrius. Jau metų pabaigoje mokyklos ateitininkų gretose buvo 50 narių, kuriems vadovavo moksleiviai A. Dudėnas, vėliau – P. Razmukas, F. Dzedulionis, J. Puišys, K. Civanavičius, B. Marmukonis, E. Arbačiauskas ir kt. Ateitininkai turėjo knygynėlį, sporto sekciją, K. Kaveckui pasiūlius įkurtos gamtos mėgėjų ir dainų rinkėjų sekcijos. 1926–1935 m. Kaišiadorių ateitininkai leido savo laikraščius.

Tarp pasaulietinių jaunimo organizacijų aktyvumu pasižymėjo jaun lietuviai. Pirmuoju jų vadovu tapo mokyklų inspektorius I. Karpavičius, o veikloje dalyvavo žymūs to meto Kaišiadorių visuomenės veikėjai – apskrities valdybos nariai Z. Šimašius ir J. Mazūras, vidurinės mokyklos direktorius Butkus, stalių amatų mokyklos direktorius Škėma ir kt.

Kai kurias organizacijas vienijo ne tik ideologiniai motyvai, bet ir bendri praktiniai tikslai. Pavyzdžiui, 1933 m. įkurta Kaišiadorių švietimo draugija, kurios tikslas buvo siekti, kad vidurinė mokykla išaugtų iki gimnazijos. Draugijai priklausė apskrities viršininkas J. Merkys, miškų urėdas P. Malvicas, banko direktorius J. Jakulis ir kiti. Draugijos tikslai išsipildė su kaupu – kasmet po vieną klasę priauganti mokykla 1937 m. mokslo metus pradėjo kaip pilna gimnazija, visoje Lietuvoje pagarsėjusia kaip viena iš aukščiausio lygio visapusiško ugdymo gimnazijų, kurios mokiniai per daugelį dešimtmečių išsaugojo šviesų mokyklos prisiminimą.

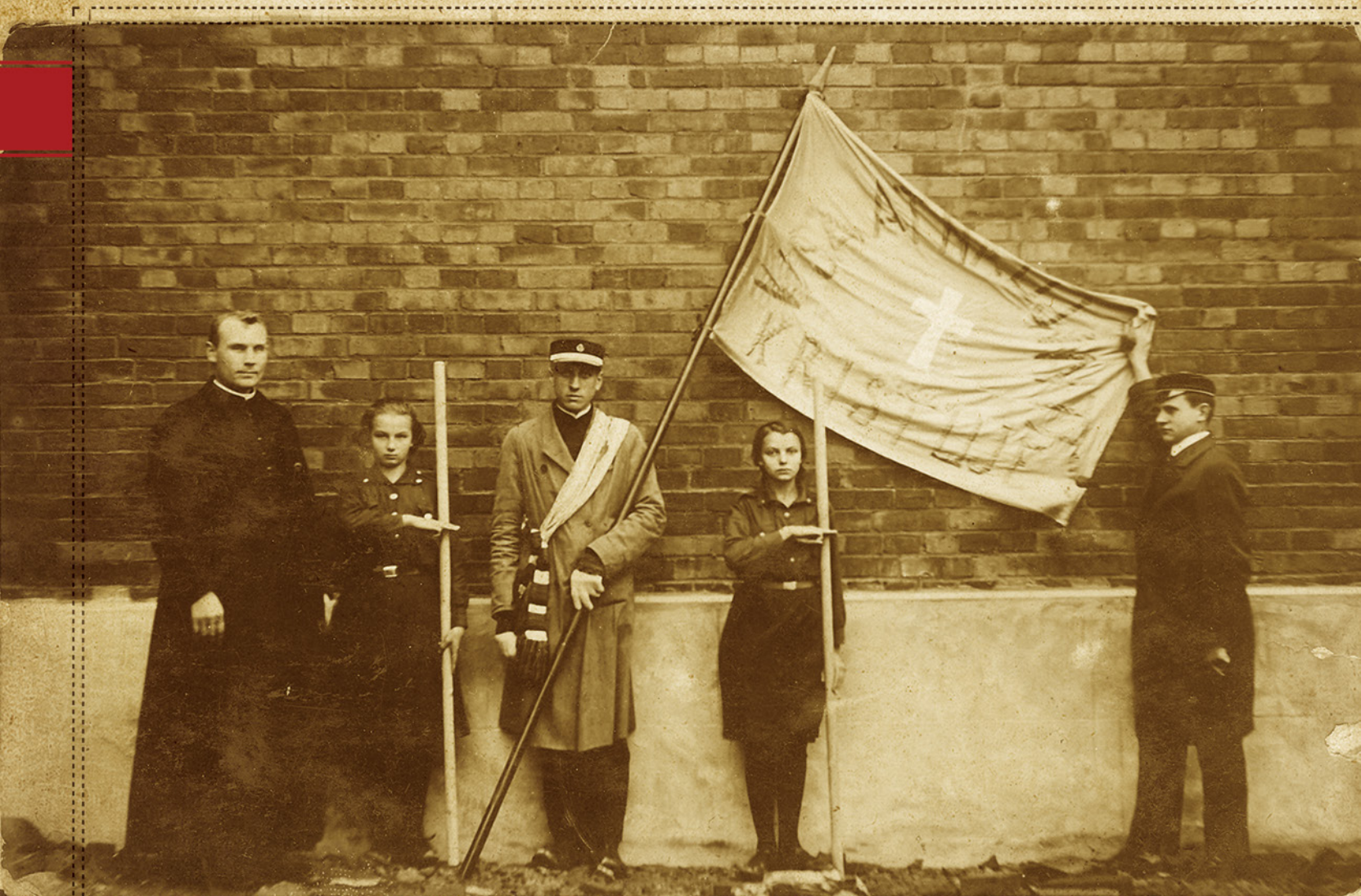
Šio stendo rėmuose neįmanoma sutalpinti net trumpiausių aprašymų Vilniaus vadavimo sąjungos, tautininkų partijos, ūkininkų ir kitų verslo sričių organizacijų, ne tik lietuviškų, bet ir gausių žydiškų politinių, švietėjiškų ir sportinių draugijų...

Siuvinėjama Kaišiadorių pavasarininkių vėliava. Apie 1930 m.

Lietuvių katalikių moterų draugijos narės. 1921 m. Kaišiadorys

*Šventinant Kaišiadorių ateitininkų vėliavą.
1927 m. Kaišiadorys*

Skautų stovykla. 1928 m. Kaišiadorys

Kaišiadorių jaunalietuvių choras. XX a. 4 deš.

Kaišiadorių pavasarininkai. 1932 m.

MOKYKLŲS

XX a. pradžioje Kaišiadorių apylinkėse periodiškai veikė kelios liaudinės mokyklos (dvimetės, su dėstomąja rusų kalba). Sistemingiau veikė tik Žiežmarių, Žaslių ir Kruonio mokyklos. Be šių mokyklų dar veikė platus slaptų lietuviškų mokyklų tinklas, kuriomis rūpinosi tik patys vaikų tėvai ir kunigai. Prie Kaišiadorių geležinkelio stoties išaugusiame miestelyje 1896 m. atidaryta geležinkelininkų mokykla, kuri specialiai jai pastatytame pastate veikė iki Pirmojo pasaulinio karo (1915 m.).

1918 m. vietoje dviklasės pradžios mokyklos Kaišiadoryse pradėjo veikti triklasė mokykla. 1919 m. visoje apskrityje tebuvo 33 mokyklos su 33 mokytojais ir viena žydų mokykla. Mokslo metai tuo laiku prasidėdavo nuo lapkričio 1 d. (kai vaikai tapdavo laisvi nuo gyvulių ganymo) ir baigdavosi po Velykų, kai jų vėl laukdavo ūkio darbai. Mokyklas telankė dalis mokyklinio amžiaus vaikų, dažniausiai berniukai. Nuo 1922 m. pradžios mokyklose buvo keturi skyriai (mokslas truko 4 metus). Maždaug 1930–1931 m. apskrityje įvestas privalomas ir nemokamas švietimas, visi mokyklinio amžiaus vaikai (7–14 metų) privalėjo lankyti pradžios mokyklas. Pavyzdžiui, 1934 m. vien Kruonio valsčiuje buvo 10 mokyklų, kurios turėjo savo komplektus ir atokesniuose kaimuose: Kruonio mokykla – ne tik Kruonyje, bet ir Dijokiškėse bei Ginteikiškėse, Anglininkų – ir Dabintoje, Vilūnų – Andriūnuose ir Domeikiemyje ir t. t.

Vidurinėse mokyklose (progimnazijose) mokslas taip pat trukdavo 4 metus. Pirmoji vidurinė mokykla 1919 m. atidaryta Žiežmariuose (kuri veikė iki 1929 m.), o antra 1924 m. įkurta Kaišiadoryse. Pirmieji Kaišiadorių vidurinės mokyklos mokytojai buvo A. Osmolskis (direktorius), kun. A. Varnas, J. Jurkūnas, V. Laurinaitis, M. Jagintavičienė, V. Kaveckas, Jakevičienė. Nuo 1934 m. palaipsniui pridėdant po vieną klasę 1937 m. rugsėjo 1 d. ši mokykla tapo gimnazija (gimnazijoje mokėsi baigusieji pradžios mokyklas, mokslas joje truko dar 8 metus). Gimnazija garsėjo ne tik apskrityje, bet ir visoje Lietuvoje kaip itin aukšto lygio. Joje dirbo tokie pedagogai kaip D. Kalvelis (direktorius), istorijos mokytojas J. Petrulis, matematikos – O. Merkienė ir G. Žilinskas, lietuvių kalbos – R. Šaltenis ir A. Jasas, dailės – A. Kučas, kunigai J. Meidus ir V. Slavynas ir kiti.

Mokyklos varpelis

Rumšiškių pradžios mokyklos klasėje, 1939 m.

Kaišiadorių progimnazijos pedagogų komisijos posėdis, baigiant mokslo metus. 1937 m.

Kruonio valsčiaus mokyklų mokytojai. Apie 1937 m.

Kaišiadorių stalių amato mokyklos pedagogai. Apie 1930 m.

1926 m. Kaišiadoryse atidaryta stalių amatų mokykla, kurioje iki Antrojo pasaulinio karo mokėsi apie 300 mokinių. Čia mokslas truko 4 metus. Moksleiviai ne tik mokėsi staliaus amato, bet ir galėdavo užsidirbti paroduodami savo gaminius (pavyzdžiui, baldus, vežimus). 1938 m. mokykla

reorganizuota, stalių specialybės mokiniai perkelti į Alytų, o Kaišiadoryse liko statybos amatų mokykla.

Kaišiadorių gimnazijos mokinio asmens liudijimas. 1937 m.

Kaišiadorių gimnazija. 1937 m.

Kaišiadorių pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai. 1919 m.

Kaišėdorių pradžios mokykla Nr. 1

Žaslių Nr. 1 pradž. mokykla.
1935. III. 23.

Kurniškių pr. mokykla.
1935. III. 23.

Ringailių pr. mok. I kompl.
1935. IV. 28.

MOTERYS

Po Pirmojo pasaulinio karo sparčiai besikeičianti aplinka padarė didelę įtaką moterų socialinei, kultūrinei veiklai. 1918 m. kuriantis Lietuvos Respublikai moterys pirmą kartą gavo teisę dalyvauti rinkimuose. Moterys pamažu ima suvokti savo vertę, kovoti už savo teises, išreikšti savo nuomonę. Vis dažniau įsitraukia į visuomeninę veiklą – kuria organizacijas (pavyzdžiui, Kaišiadoryse „Kūdikų gelbėjimo draugija“), dalyvauja jų veikloje (Šaulių moterų būrys), siekia mokslo.

Miesto ir miestelių moterys tapo pagrindinėmis mados vartotojomis. Tarpukario Lietuvoje populiarėjo keli moteriškų figūrų tipai. Bene labiausiai pamėgtas vyriškas tipažas – trumpi plaukai, liesa, berniukiškos figūros. Taip pat taip vadinamas *vamp* tipas – ryškus makiažas, ekstravagantiška apranga, fatališkumas, bei *glamour* stilius – išskirtinai puošnus moteriškumas.

Amžiaus pradžioje moteris privalėjo būti paslaptinga, blyški, trapi, romantiška. Tačiau netrukus pereita prie kovotojos įvaizdžio. Po Pirmojo pasaulinio karo moterų apranga tampa paprastesnė ir funkcionalesnė. Sijonai ir suknelės susiaurėjo, sutrumpėjo atidengdamos batus, atsisakyta sudėtingų konstrukcijų. Išsilavinusios moterys rinkosi madingus, tačiau paprasto kirpimo drabužius.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą įsivyravo gana griežto, „kariško“ stiliaus apranga. Aktyvios miesto moterys mėgo dėvėti gana paprastus, trijų dalių kostiumėlius, sudarytus iš sijono, palaidinės ir švarko. Sijonas sutrumpėjo iki blauzdų vidurio ir trumpėjo toliau. Tik eidamos pasivaikščioti, į bažnyčią ar šventę puošdavosi pirktinėmis ar savo pasisiūtomis puošnesnėmis suknelėmis, puoštomis įvairiomis apykaklėmis. Kaimo moters puošmena buvo tautinis kostiumas. Mėgtos vilnonės medžiagos, šilkas, „flisas“, taip pat kailiai.

Apskrities viršininko žmona,
Kaišiadorių gimnazijos mokytoja
Olga Merkienė. 1940 m.

Kaišiadorių šaulės. Iš kairės
pirmoje eilėje B. Žitkienė, teisėja
E. Masiulytė, J. Žutautienė.
Antroje eilėje Sėlenienė,
Jasiūnienė, Ramanauskaitė

Kaišiadorių notaro žmona, notaro sekretorė Marija Gaputienė

Motery suvažiavimas. 1938 m. Kaišiadorys

Itin populiarūs įvairūs aksesuarai: maži, rankose nešami rankinukai, puošnios skrybėlės ir skrybėlaitės, skaros, kurios nešiotos tiek praktiniais, tiek grožio sumetimais.

XX a. pradžioje mėgstamiausios moterų šukuosenos iš ilgų plaukų. Tačiau ilgainiui šukuosenos pažemėjo, daromas sklastymas arba jo visai atsisakoma, sukami kuodai šonuose ar sprando srityje. Vėliau plaukai pradkami kirpti visai trumpai. Išpopuliarėjo cheminės garbanos. Moterys ėmė dažyti plaukus.

MOTERIS

— MĖNESINIS MOTERŲ LAIKRAŠTIS —
1 Nr. 1936 m. sausio mėn. XVI m.

Nauji metai — nauji pasiryžimai

Mėnesinis moterų laikraštis „Moteris“. 1936 m. Nr. 1. Žurnalo redakcijos darbuotoja Ona Gratkauskienė 1941–1945 m. gyveno Kaišiadoryse, dirbo Kaišiadorių gimnazijoje mokytoja

Tarpukario metų Lietuvos Respublikos piliečio pasuose buvo rašoma šeimininė padėtis, veido forma, plaukų, akių spalva ir kitos asmens ymės. Uršulės Grigaliūnaitės pasas. Išduotas 1928 m.

Nė ką silpnėsne išraiškos forma tapo makiažas. Dažnuose miestietės namuose stovėjo kosmetinis staliukas, prie kurio moterys pamėgo leisti kur kas daugiau laiko nei anksčiau. Sekdamos mados tendencijas bei vis drąsiau išreikšdamos savo individualumą moterys nebebijojo sodrių spalvų lūpdažiais paryškinti lūpas, skiaistalais nublizginti skruostus, akis paryškinti pieštuku ir tušu.

Kaimo moterys turėdamos mažiau galimybių įsigyti kosmetikos vietoje dažų naudojo tradicines natūralias medžiagas.

Lūpdažio tūbelė ir buteliukai kvepalams

Namų ruošos kursų dalyvės. Žasliai. 1936 m.

VYRAI

XX a. pradžioje ir netgi tarpukario metais vyrų apranga išliko labiau konservatyvi negu moterų. Jei kaimuose vyrai tebenešiojo sermėgas, tai miesteliuose kaip išėiginis drabužis dėvimas klasikinis kostiumas, o kartais – netgi frakas ar smokingas. Švarkas siuvamas iš gana sunkių ir tamsių medžiagų. Mėgti švarkai su atvartais, kuriems naudojamas vienspalvis šilkas ar aksomas. Dėl apdailos ir funkcionalumo prie švarkų siuvamos kišenės. Liemenės – kita sudedamoji vyriško kostiumo dalis. Mėgtos kelių siluetų – V formos iškirpte, užapvalintais galais ar su atvartais. Liemenės siuvamos įvairių spalvų: juodos, baltos ar margos. Maždaug 2 dešimtmetyje atsirado krakmolyta apykaklė su atlenktais kraštais. XX a. 3 dešimtmetyje pasikeičia tik nežymios kostiumo detalės: sutrumpėja švarkai, paaukštinto liemens kelnės dėvimos kartu su dvieilėmis liemenėmis. Atsiranda kiek labiau priglundusių drabužių. Itin dažnai nešiotos vadinamos galife stiliaus kelnės – iki kelių siauros, nuo kelių į viršų plėtėjančios. Dešimtmečio pabaigoje itin išpopuliarėja „dramblio kojomis“ vadinamos plačios kelnės, bridžai arba golfo kelnės. Šaltu oru vyriška aprangos dalis – angliško tipo tamsios vilnos ilgas paltas.

*Kaišiadorių verslininkas
V. Tkačenko. XX a. 4 deš.*

Prestižine buvo laikoma karinė ar policininko apranga. Dažnas atvejis, kada netgi šeimyninėse fotografijose vyrai su uniformomis.

Prie aprangos nevengta dėvėti įvairių ją puošiančių aksesuarų. Vienas iš jų – kaklaskarės, populiarios įvairių spalvų ir formų: plačios, siauros, vienspalvės, dryžuotos ir taškuotos. Taip pat įvairios segės, žiogeliai, sąsagos. Išskirtiniai atributai – pirštinaitės, lazdelės, dideli juodi skėčiai, kišeninis laikrodis ir žiedai. Neatsiejama vyriškos aprangos detalė buvo galvos apdangalas.

Amžiaus pradžioje nešioti juodi batai, suvarstomi raišteliais. Nuo 2 dešimtmečio pamėgti rudos spalvos ilgaauliai ar paprasti batai. Iškilmių metu avėjo juodais lakiniiais batais.

Nors, palyginus su moterimis, vyrai šukuosenoms didelio dėmesio neskyrė, tačiau ir čia vyravo tam tikros mados. XX a. pradžioje paplitusios trumpai kirptų plaukų šukuosenos su sklastymu šone arba sušukuojant plaukus į viršų.

Šiuo laikotarpiu vyrai dažnai nešiojo ūsus ar barzdelę. Ūsai užriesti į viršų arba nulenkti į apačią, ypač populiarios ispaniškos formos bei ilgos ir plačios barzdos.

//////////
Prie Žaslių ežero. 1935 m.

H. Sinkevičius (būsimas tiltų statybos inžinierius). 1938 m. Kaišiadorys

Vyrai su pypkėmis. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

Rūkomojo tabako „Stamboli“ dėžutė su banderole

Barzdos skutimosi įrankiai

Kaišiadorių vargonininkas, pedagogas Vladislovas Kaveckas. 1927 m.

Trakų (Kaišiadorių) apskrities karo komendantas Vladas Žutautas

Kaišiadorių patriotinių organizacijų nariai, tarp kurių dominavo vyrai. Pirmoje eilėje sėdi apskrities vadovai. XX a. 4 deš.

VAIKAI

Tarpukario metais šeima laikyta svarbiausia visuomenės ląstele, o vaikai – tautos ateitimi. Žaidimą stengtasi pateikti ne tik kaip linksmą laisvalaikio praleidimo būdą, bet ir kaip ugdymo priemonę, skatinančią vaikų sumanumą bei gebėjimus. Be abejo, vaikų gyvenimas skyrėsi priklausomai nuo tėvų socialinės ir turtinės padėties, nuo to, ar jis augo valstiečio, amatininko ar tarnautojo šeimoje.

Vaikų auklėjimo taisyklės dažniausiai buvo perimamos pagal tradiciją, taip pat pradedama domėtis auginimo ir auklėjimo naujovėmis, aprašomomis spaudoje. Po Pirmojo pasaulinio karo Vakarų Europoje išleista pirmoji Vaiko teisių deklaracija skatino keisti nusistovėjusią vaikų auklėjimo tvarką: fizines bausmes keisti švelniais pamokymais, o pyktį pakeisti kantrumu. Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje leidžiamame žurnale „Motina ir vaikas“ publikuoti „Penkiolika auklėjimo įstatymų“, kurie pagrindine vaiko auklėjimo priemone skelbė gerą tėvų pavyzdį vaikams. Nors kaimo visuomenėje dažnai tebeprisitaikydavo atvejų, kuomet vaikai buvo baudžiami fizinėmis bausmėmis. Beglobiams vaikams stengėsi padėti to meto inteligentės moterys. Dar Pirmojo pasaulinio karo metais Žasliuose buvo įkurta našlaičių prieglauda, kuri veikė iki 1925 m. Aktyvių moterų dėka įkurta „Kūdikių gelbėjimo draugija“ 1933 m. Kaišiadorių mieste atidarė vaikų darželį, kuriame priklausta apie 10 našlaičių.

Dėl skirtingų turtinių galimybių ir skirtingų tradicijų skyrėsi miesto ir kaimo vaikų žaislai bei žaidimai. Pasiturinčių tėvų vaikai žaisdavo pirktiniais, kartais netgi iš užsienio parvežtais žaislais, o dauguma vaikų – tėvų arba jų pačių pasigamintais žaislais. Skyrėsi ir pasiturinčių bei vargingesnių vaikų apranga. XX a. pradžioje tampa madinga vaikų apranga – jūreiviško stiliaus palaidinės ir suknelės, panašaus silueto ir berniukams, ir mergaitėms. Vargingesni kaimo vaikai ilgą laiką dėvėjo ilgus sulig keliais drobiniais marškinius, o kiek paūgėję namuose išaustus ir pasiūtus drobinus, lininius, vilnonius drabužėlius.

*Kaišiadorių notaro J. Gapučio
vaikai Vytautas ir Vida. 1935 m.*

*T. Bliokaitė ir A. Žitkutė Žitkų kieme.
Apie 1932 m. Kaišiadorys*

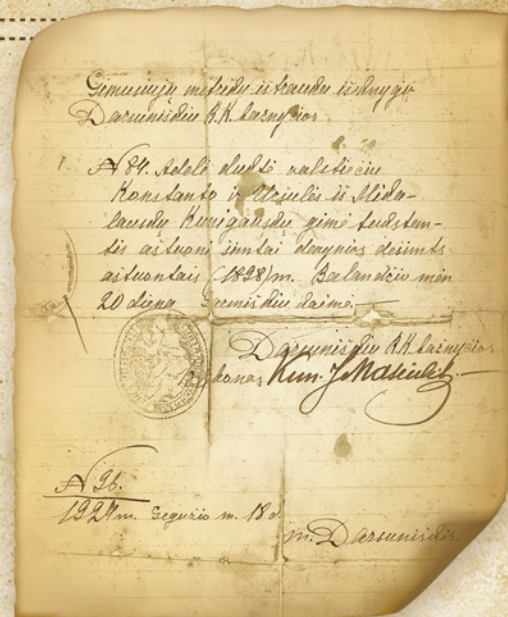

Policininko M. Puišio anūkės Aldutė, Birutė, Angelė. 1930 m. Kaišiadorys

Didesnis atotrūkis tarp miesto ir kaimo vaikų pasijausdavo sulaukus mokyklinio amžiaus (mokyklinis amžius buvo laikomas nuo 7 iki 14 metų). Vaikai mokėsi tiek mokyklose, tiek visuomeninėse organizacijose, ugdančiose sportinius, meninius gebėjimus ir patriotiškus jausmus tėvynei. Ypač populiari buvo vaikus supažindinti su savo gyvenama aplinka, jos istoriniais paminklais. Berniukai buvo mokomi žaisti krotetą, šachmatais, kortomis, o mergaitės, kartu su mamomis, mokėsi rankdarbių subtilybių – siūti, siuvinėti ir megzti buvo kiekvienos būsimos moters gero išsiauklėjimo ženklas. Sulaukę vos 7 metų amžiaus kaimo vaikai vadinami piemenėmis ir piemenimis. Augdami jie įgaudavo vis daugiau pareigų, padėdavo dirbti ūkio darbus, dalindavosi bendrais šeimos rūpesčiais.

Kūdikų gelbėjimo draugijos vaikų darželis. Kaišiadorys. 1933 m.

Gimimo metrikų išrašas.
1924 m. Darsūniškis

Vytautas Sidaras (būsimasis kunigas, monsinjoras). Apie 1937–1938 m.

Vaikų žaislai. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

ŠEIMA

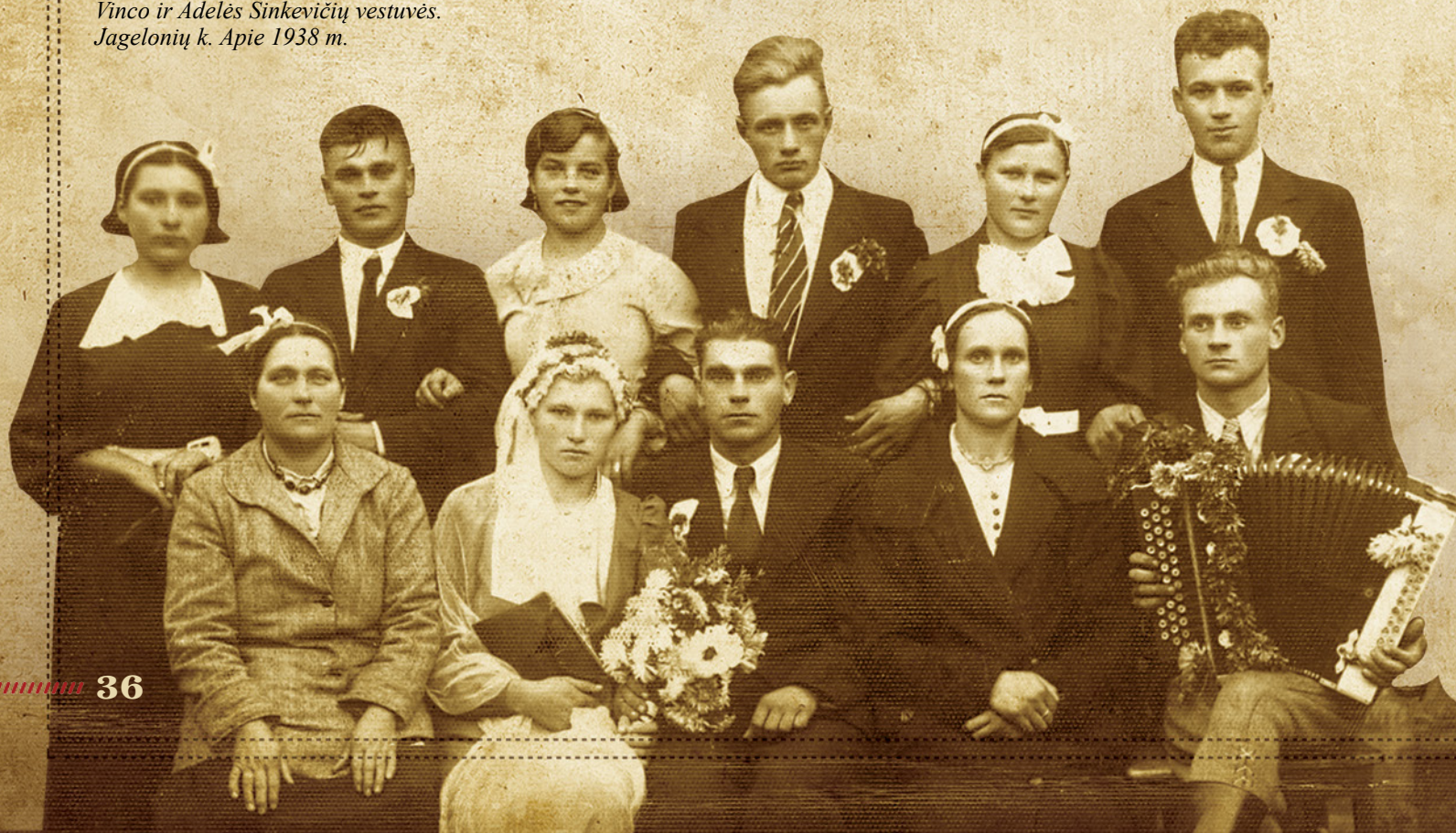

*Sakalauskų vestuvės. 1916 m. Adomas Sakalauskas
17-metę žmoną vedė pats būdamas 33 m.*

Vaikų auginimu ir auklėjimu šeimoje rūpinosi žmona. Jos pareiga buvo užtikrinti fizinę ir emocinę vaikų gerovę, diegti dorovines vertybes, skatinti darbštumą. Rūpesčiu ir meile moteris apgaubdavo ir šeimos vyrą, kuris to meto tradiciniame visuomenės suformuotame šeimos modelyje buvo laikomas šeimos galva ir autoritetu. Vyrui priklausė rūpintis šeimos ūkiniais, teisiniais ir moraliniais reikalais. Intelligentų šeimos vyro idealas buvo iš dalies kitoks. Šalia šeimos aprūpinimo išsilavinęs vyras turėjo skirti laiko ir savo vaikams. Pasivaikščiojimų ir žaidimų metu jis stengėsi perteikti svarbiausias gyvenimo tiesas. Tėvų ir vaikų santykiai šeimoje buvo pagrįsti pagarba ir paklusnumu vyresniems. Svarbų vaidmenį šeimos gyvenime užėmė religija. Lankymasis bažnyčioje kalendorinių švenčių metu ir sekmadieniais ugdė dvasinį vaikų pasaulį. 1928 m. atsiradusi tradicija pirmąjį gegužės mėnesio sekmadienį pasveikinti savo mamas stiprino vaiko ir mamos dvasinį ryšį. Kaimuose jaunos šeimos, ypač tos, kurios ruošdavosi paveldėti ūkį, dažnai gyvendavo kartu su tėvais, kartu dalindamiesi ir dirbdami ūkio darbus.

Svarbiausi žmogaus gyvenimo ciklo ir šeimos įvykiai – krikštynos, vestuvės ir laidotuvės – buvo lydimi gausybės iš kartos į kartą perduodamų tradicijų. Krikštynų ir vestuvių metu atliekamos apeigos turėjo užtikrinti laimingą gyvenimą ar sėkmingą kūdikio ateitį. Išlydint artimą iš gyvųjų pasaulio buvo stengiamasi laikytis tam tikrų apeigų, lemsiančių lengvesnę žmogaus kelionę į kitą pasaulį.

*Vinco ir Adelės Sinkevičių vestuvės.
Jagelonių k. Apie 1938 m.*

*Prie kalėdinės eglės.
XX a. 4 deš. Kaišiadorys*

Krikštytųjų vaišės. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

Žvejo šeima. Ašakienų k. 1934 m.

Gražiausia šeimos ir ypač vaikų laukiama kalendorinė šventė – Šv. Kalėdos. Šventės išvakarėse šeimos keliaudavo į bažnyčią, o pirmąją Kalėdų dieną švėsdavo namuose, gausiame šeimos ir artimųjų rate. Tarpukario Lietuvos inteligentija šventinį stalą nukraudavo įvairiais paukštienos patiekalais (kepta žąsis, įdaryta obuoliais, arba kalakutas su kaštonais) ir saldumynais. Kaimo bendruomenėse ant stalo puikuodavosi keptas kumpis, lydeka bei saldūs gardėšiai. XX a. pirmoje pusėje buvo įprasta kalėdinės eglutės puošti ant siūlo suvertais riestainiais ir namie keptais meduoliais.

Kitos ne mažiau smagios kaimo bendruomenių šventės – Trys Karaliai, Užgavėnės. Kaišiadoriečiai per Užgavėnės sočiai valgė, svečiavosi vieni pas kitus, važinėjosi rogėmis, čiuožinėjo nuo kalnelių. Po pietų dideliais darbais neužsiimdavo. Buvusi tradicija Užgavėnių dieną persirengti įvairiais gyvūnais ir personažais.

*Janinos Sakalauskaitės laidotuvės.
1934 m. Kaišiadorys*

*Valdo ir Narimanto Žutautų pirmoji
komunija. 1938 m. Kaišiadorys.*

MUZIKA IR TEATRAS

Be liaudiškos muzikinės tradicijos Kaišiadorių apylinkėse muzikiniam gyvenimui dažniausiai dirigavo bažnyčių vargonininkai. Pavyzdžiui, 1909 m. į Kalvius dirbti ne tik vargonininku, bet ir skleisti lietuviybės atvyko Petras Mažylis. Čia suburtas choras mokėsi lietuviškų dainų. Kadangi tai nepatiko lietuviškai nemokėjusiam klebonui, teko išsikelti į kaimyninį Kruonį, kur taip pat surinko chorą, užrašinėjo lietuvių liaudies dainas, o vaikus muzikos mokė ir slaptai steigiamose lietuviškose mokyklose. XX a. pradžioje prasidėjus lietuvių atgimimo judėjimui kaimuose išpopuliarėjo vaidinimai, kurie vykdavo dažniausiai kluonuose. 1913 m. vasarą Jatkonių kaimo gyventojas P. Antanavičiaus kluone buvo suvaidinti du spektakliai – „Smuklė“ ir „Neatmezgamas mazgas“. Tais pačiais metais Kiemelių kaime buvo suvaidinta A. Vilkutaičio-Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Žiūrovai netilpo į patalpą, kiek daug buvo norinčių pamatyti pakyoje savus „aktorius“.

Muzikinis ir vaidybinis gyvenimas ypač suklestėjo 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Dar 1917 m. pakviestas kun. A. Varno į Kaišiadoris atvyko vargonininkas Vladislovas Kaveckas, kuris vedė ne tik Kaišiadorių parapijos, bet ir vidurinės mokyklos chorus. Tuo laiku vien Kaišiadoryse buvo bent keli chorai. Kaišiadorių katedros šv. Cecilijos chore 1930 m. Lietuvos dainų šventėje, vykusioje Kaune, dalyvavo 29 choristai. Kaišiadorių šaulių būrio mišrus choras pasirodydavo įvairių švenčių metu, o maždaug 40 choristų vadovavo J. Kelevičius. Pavyzdžiui, 1925 m. vykusiam J. Naujalio kūrybai skirtame renginyje choras atliko J. Naujalio dainas, o programoje dalyvavo profesionalūs muzikantai iš Kauno ir muzikos mokyklos mokiniai. Aktyvi ir itin aukšto lygio chordinė veikla vyko Kaišiadorių vidurinėje mokykloje (vėliau tapusioje gimnazija). 1924 m. joje chorą turėjo V. Kaveckas, vėliau – mokytojas Taškūnas (maždaug 1926 m. jis pastatė M. Petrausko operetę „Consilium Facultatis“, o 1933 m. kitą M. Petrausko operetę „Kaminkrėtys ir malūnininkas“). 1933–1935 m. progimnazijoje muziką dėstė ir mišrų chorą vedė Bronė Gintalaitė, jos repertuare buvo lietuvių (Č. Sasnausko, J. Naujalio, J. Gruodžio) ir pasaulinės klasikos (pavyzdžiui, Š. Guno) kūryba. 1935–1936 m. mokinių chorui vadovavo žymus kompozitorius ir chorvedys Bronius Budriūnas (kuris vėliau karo metais tapo Vilniaus operos vyr. chormeisteriu), tuo laiku respublikiniame gimnazijų chorų konkurse kaišiadoriečiai užėmė III vietą. Po to gimnazijos chorui vadovavo taip pat garsus chorvedys Mečislovas Leškevičius. Mokytojas suorganizavo ir vokalinį ansamblį, kuris liaudies dainų mokėsi tiesiai iš kaimo senučių, po to pasirodydami įvairiuose koncertuose, o keletą kartų koncertavo netgi radijuje. Šiame ansamblyje dainavo I. Jasiūnaitė, R. Tamulevičiūtė, V. Blažys, vėliau tapę žymiais dainininkais.

Kaišiadorių gimnazijoje pastatytos ir rodytos pjesės „Mažasis karžygys“ artistai. 1938 m.

Vaikų dainų šventės ruošimo komitetas. 1928 m. Kaišiadorys

Mokytojas J. Medzikauskas (pirmasis kompozitoriaus Vytauto Paltanavičiaus mokytojas). 1936 m. Mičiūnai

Kaišiadorių gimnazistai garsėjo ir savo teatro pastatymais. Pavyzdžiui, 1938 m. mokytojas Rapolas Šaltenis pastatė pjesę „Mažasis karžygys“. Drabužiai, ginklai, šarvai vaidinimui buvo gauti iš Kauno valstybinio teatro (iš šio teatro drabužiai skolinti ir 1939–1940 m. vaidintai B. Sruogos „Baisiosios nakties“ dramai). Dekoracijas kūrė dailininkas Antanas Kučas, taip pat mokytojavęs šioje gimnazijoje.

Kaišiadoriečiai dalyvavo jau pirmojoje Lietuvos dainų šventėje Kaune 1924 m. Vėliau Kaišiadoryse pradėtos organizuoti ir vietinės dainų šventės – 1934 ir 1936 m.

Viena aktyviausių organizacijų, kuri veikė ne tik kariinėje, bet ir kultūrinėje srityje buvo šaulių sąjunga. Kaišiadoryse šauliai buvo subūrę mišrų chorą, šokių ratelį, dūdų orkestrą, teatrą. Šaulių teatrui vadovavo kap. Lietuvininkas, „o kai vaidindavo Raganauskaitę, salė lūždavo nuo žiūrovų“ – prisimena senieji kaišiadoriečiai. 1939 m. 10 pučiamųjų instrumentų įsigijo ir Žaslių šauliai, kurie koncertuoti viešai pradėjo jau tų pačių metų vasarą. Šiam pučiamųjų orkestrui vadovavo Vitkauskas ir Sinius. Žaslių šauliai taip pat turėjo ir teatro grupę.

Kultūrinius renginius ruošdavo ir ugniagesių komandos. Pavyzdžiui, Žaslių gaisrininkai turėjo dūdų orkestrą, ruošė gegužines, balius, koncertus, spektaklius.

Kaišiadorių stalių amatų mokykloje dirbęs Antanas Škėma rašė pjeses mokyklai ir gimnazijai.

Žiežmariuose veikė žydų styginis orkestras. Orkestre grojo gitara, mandolinomis, būgnais.

Komedija „Nervai“. 1931 m. Kaišiadorys

Kaišiadorių katedros choras. Apie 1930 m.

*Šaulių orkestras.
1938 m. Kaišiadorys*

Kaišiadorių mergaičių pavasarininkių orkestras. 1933 m.

Kaišiadorių mėgėjų orkestras. XX a. 4 deš.

SPORTAS

Ar teko girdėti, kad Kaišiadoryse yra vietovardis, kilęs dėl sporto? Tai yra „Ivanovo kalnelis“ Kaišiadoryse, Vytauto gatvės rytiniame gale. Žmonės šią vietą taip vadino todėl, kad dar caro laikais didelis sporto mėgėjas, geležinkelio stoties žandaras Ivanovas stebindavo čiuožinėdamas nuo šio kalniuko.

Sportinė veikla iš esmės platesnį populiarumą įgavo tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, ypač miesteliuose. Sporto užsiėmimus propagavo mokyklos, šalia kurių būdavo įrengiamos aikštelės. Tarp suaugusiųjų viena iš labiausiai sportine veikla garsėjusių organizacijų buvo šaulių sąjunga, kurios nariai kultivavo ne tik šaudymą, bėgimą ar džiudžitsu, bet ir kitas rungtis. Aktyvūs sportininkai buvo ir jaunalietuvių organizacijos nariai, policininkai. Kiekviename miestelyje galime pastebėti skirtingas besiformuojančias sportines tradicijas. Pavyzdžiui, Kruonyje labiausiai mėgtas futbolas. Šia sporto šaka domėjosi ir Kaišiadoryse, Žiežmariuose, Žasliuose. Yra žinoma, kad Kaišiadoryse ir Žasliuose buvo žaidžiamas stalo tenisas. Kaišiadoryse prie gimnazijos buvo žaidžiamas ir lauko tenisas. Prie gimnazijos įrengiant aikštyną dirbo patys moksleiviai, remiami gimnazijos vadovų.

Aktyviai sportine veikla užsiėmė ne tik lietuviai, bet ir žydai, kurių sportinių organizacijų tikslas buvo jaunuomenės fizinis ir dvasinis lavinimas. Žydų sporto organizacijos „Makabi“ skyriai buvo Kaišiadoryse, Žasliuose, Žiežmariuose. Kaišiadorių „Makabi“ veikloje dalyvavo įvairių socialinių sluoksnių žmonės, čia galėjo sutikti tarnautoją, kino savininką, moksleivį, vežiką, mėsaininką, elektriką, buhalterį. Jie turėjo leidimą Vytauto gatvėje Ch. Donienės namuose įsirengti sporto ir gimnastikos salę ir skaityklą, kurioje būtų žaidžiama šaškėmis ir šachmatais. Žasliuose buvo ne tik „Makabi“, bet ir „Hakoach“ bei „Hapoel“ žydų sporto organizacijų skyriai. 1928 m. buvo 34 makabiečiai, kurių sportinis inventorių buvo stalo teniso („ping pongo“) stalas ir 11 vyriškų marškinėlių (taigi, galime numanyti, kad jie turėjo futbolo komandą). 1931 m. „Hakoach“ Žaslių skyriuje buvo 20 narių (13 vyrų ir 7 moterys), kuriems priklausė 2 futbolo kamuoliai, stalo teniso stalas, šachmatai ir stalas su kėdėmis. „Hapoel“ skyriui vadovavo pirklys, krautuvininkas ir batsiuovys, o tarp inventoriaus – ir 2 stalo teniso stalai. Žiežmarių „Makabi“ skyriuje 1931 m. buvo 26 nariai, klubo valdyboje galėjo sutikti ne tik moksleivį, bet ir pirklių, darbininką, dąžytoją, gydytoją ar krautuvininką. Žiežmarių makabiečiai apylinkėje garsėjo viena stipriausių futbolo komandų, taip pat jie žaidė stalo tenisą, kultivavo lengvąją atletiką (pavyzdžiui, pratimus ant lygiagrečių).

*P. Kavaliauskas su pačiūžomis.
1936 m. Kaišiadorys*

Slidininkai. 1933 m. Kaišiadorys

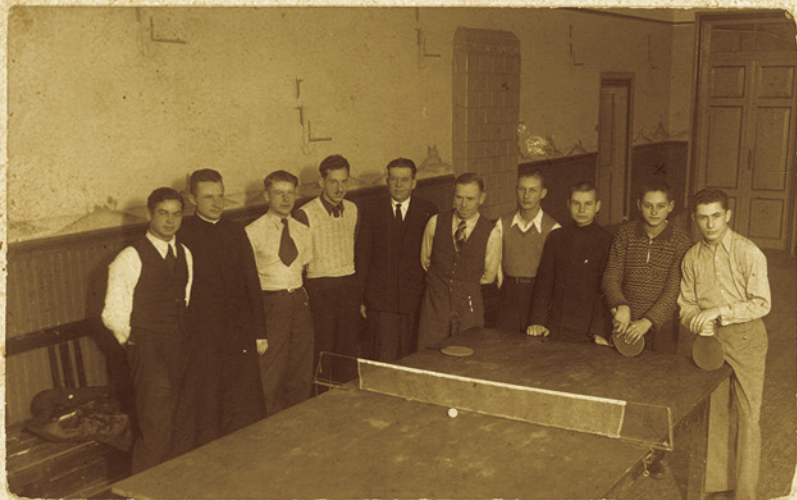

Kiemelių ežere. 1935 m.

Žiežmarių rinktinės ir Kaišiadorių jaunaliūvių sporto organizacijos futbolo komandos (varžybų rezultatas 1:1). XX a. 4 deš.

Stalo teniso turnyras. 1936 m. Kaišiadorys

Kaišiadoryse 1938 m. buvo atidaryta viena pirmųjų apskrityje sporto salių. Ji įrengta buvusiam geležinkelio depe – kur atsišakoja geležinkelio linijos, vedančios į Kauną ir Jonavą. Salei įrengti gauta finansinė parama iš Kūno kultūros rūmų. Žiemą salę šildydavo kelios specialiai įrengtos krosnys. Salėje netgi žaidė 1939 m. Europos krepšinio čempionatui besiruošusi ir čempionės vardą apgynusi Lietuvos rinktinė. Kurį laiką į šią salę net iš Kauno atvykdavo treniruotis ir kitų sporto šakų atstovai. Tai būdavo patogiu, nes atvykdamas iš Kauno traukinys stabtelėdavo prie salės ir išleisdavo sportininkus. Vėliau geležinkelio vadovybė uždraudė tai daryti.

Sąlygas sportuoti sudarė ir Kaišiadorių apylinkėse esantys vandens telkiniai. Pavyzdžiui, šalia Kaišiadorių sportininkus traukė Kiemelių ežeras, Žasliuose – Žaslių ežeras. Čia galėjo ne tik plaukioti, bet ir irstytis. Baidares darydavo ir Kaišiadorių stalių amatų mokyklos mokiniai. Žiemą galėjo čiuožinėti pačiūžomis ir slidėmis.

Tarpukario metais iš Kaišiadorių apylinkių kilo keletas vėliau išgarsėjusių Lietuvos sportininkų. Pavyzdžiui, 1923 m. Žasliuose gimė Vytautas Saunoris, būsimasis futbolininkas, kurio tėvas Antanas Saunoris buvo kariškis ir propagavo futbolą. Kitas A. Saunorio sūnus – Algimantas – vėliau tapo Europos stalo teniso čempionu. 1928 m. Kaišiadorių valsčiaus Žaliojo Ostempo kaime gimė Algirdas Šocikas, nuo 1947 m. pradėjęs dominuoti ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio bokso ringuose. 1934 m. Kaišiadorių valsčiaus Paliepių kaime gimė Adolfas Varanauskas, kuris tapo universaliu sportininku (dalyvavo ne tik lengvosios atletikos, bet ir krepšinio, tinklinio, stalo teniso, badmintono, šuolių su slidėmis nuo trampolino, vandensvydžio, sunkumų kilnojimo varžybose) ir olimpiados dalyviu rutulio stūmimo rungtyje. Taip pat 1934 m. Žaslių valsčiaus Paparčių kaime gimė Bronius Krulikauskas, būsimasis dviratininkas.

*Mokinių sporto šventė.
1934 m. Kaišiadorys*

ŠVENTĖS

1928 m. buvo švenčiamas Lietuvos nepriklausomybės 10-metis. Iškilmingi minėjimai kiekvienoje didesnėje gyvenvietėje vyko ne tik vasario 16 d., bet ir gegužės mėnesio viduryje. Šia proga miestelių bendruomenės ėmėsi iniciatyvų įamžinti sukaktį paminklais. Pavyzdžiui, Žiežmariuose centrinėje aikštėje buvo pastatytas obeliskas (tačiau neišbaigtas, todėl 1932 m. jo vietoje žiežmariečiai pastatė A. Jakševičiaus sukurta Laisvės paminklą), Žasliuose šalia valsčiaus savivaldybės buvo pastatytas nepriklausomybės 10-mečiui skirtas kryžius, o miestelio centrinėje aikštėje atminčiai užfiksuota akimirka išliko kaip viena gražiausių Žaslių fotografijų. Kruonyje taip pat centrinėje aikštėje pastatytas atminimo akmuo, numatant ateityje toje vietoje pastatyti paminklą.

1928 m. Lietuvoje buvo pradėta švęsti Motinos diena, kurią pradžioje paminėdavo ne tik šeimose, bet ir bendruomenėje.

Viena labiausiai įsimintinų visų laikų švenčių, apėmusi beveik visą Lietuvą, buvo Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių minėjimas 1930 m. Per Lietuvą pėsčiomis beveik du mėnesius pagal iš anksto sudarytą ir spaudoje skelbiamą maršrutą buvo nešamas Vytauto Didžiojo atvaizdas, kurį iškilmingai sutikdavo ir išlydėdavo miestelių gyventojai. Rugpjūčio 15 d. paveikslas apkeleavo Paparčius, Žaslius ir buvo sutiktas Kaišiadoryse, o kitą dieną išlydėtas į Žiežmarius, po to – į Kruonį ir Darsūniškį. 1930-ieji netgi buvo pavadinti Vytauto Didžiojo metais, gatvės kai kuriuose miesteliuose pavadinamos Vytauto vardais (Kaišiadoryse, Žasliuose, Darsūniškyje...), Žaslių valsčiaus Eirio galos kaimo šauliai pastatė Vytautui Didžiajam skirtą koplytėlę. Pastebimai padaugėjo berniukų, kuriems tėvai suteikdavo Vytauto vardą.

Su Vytautu Didžiuoju siejama ir nuo 1930 m. kasmet minėta Tautos diena, kurią švėsdavo rugsėjo 8 d. Prezidento A. Smetonos siūlymu ši šventė turėjo priminti lygiai prieš 500 metų numatytą Vytauto karūnavimą ir siekė tapti tautos vieningumą propagavusia švente.

*Šventė prie Laisvės paminklo
Žiežmariuose. XX a. 4 deš.*

*Nepriklausomybės 10-mečio
minėjimas Žaslių aikštėje. 1928 m.*

*Nepriklausomybės minėjimo renginys
Kaišiadorių geležinkelio stotyje.
Apie 1928–1932 m.*

Kaišiadoryse, ko gero, didžiausia visų laikų šventė buvo Kaišiadorių vyskupijos eucharistinis kongresas, kuris vyko 1931 m. birželio 20–21 d. Į jį užsiregistravo beveik 20 000 dalyvių, tačiau po kongreso rašyta, kad dalyvavo dar daugiau. Žmonės suvažiavo net iš 43 vyskupijos parapijų (vien iš Kaišiadorių parapijos dalyvavo virš 3000 žmonių), o kongreso dalyvių procesija nusitęsė apie pusketvirto kilometro. Įdomu, kad Kaišiadoryse tuo laiku iš viso tebuvo apie 2000 gyventojų.

1938 m. buvo iškilmingai minimas Lietuvos nepriklausomybės 20-metis, šventės pasižymėjo iškilmėmis nuo pat ryto iki vakaro.

1937 m. pradėta minėti Kariuomenės ir visuomenės šventė, kuri vykdavo gegužės mėnesį. Šios šventės metu į bendruomenės atvykdavo ir kariai (ypač didelį įspūdį darydavo raitų ulonų būriai), vietinė bendruomenė kariams ir šauliams įteikdavo už paaukotas lėšas nupirktus ginklus (dažniausiai – šautuvus).

Didele visuomenine švente galėjo tapti ir atskiro asmens atvykimas. Pavyzdžiui, Prezidento Antano Smetonos lankymasis ir iškilmingas susitikimas Kaišiadorių apylinkėse vyko net po keletą kartų. Prezidentas Antanas Smetona pasižymėjo tuo, kad nevengė keliauti per Lietuvos miestelius ir kaimus, išklausti gyventojus, dalyvauti iškilmėse ir susitikimuose su skirtingų tautų ir religijų bendruomenėmis, sakydamas jas vienijančias kalbas. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta daugelį vyskupijos parapijų vizitavo net po tris kartus. Šie jo vizitai į parapijas tapdavo didžiule bendruomenės švente su iškilmingu susikimu, bažnytinėmis apeigomis ir bendravimu. Prano Žižmaro susitikimas Kaišiadorių geležinkelio stotyje 1938 m. liepos 15 d. buvo išskirtinis renginys, kai tūkstantinė minia kaip tautos didvyrį sutiko traukiniu į Kauną pravažiuojantį paprastą Vilniaus mokytoją.

*Kariuomenės ir visuomenės šventė.
Apie 1938–1939 m. Kaišiadorys*

*Prezidento Antano Smetonos susitikimas
Rumšiškėse. 1927 m.*

*Vytauto Didžiojo paveikslo iškilmingas
sutikimas Kaišiadoryse. 1930 m.*

*Iškilmingas Vytauto Didžiojo paveikslo
perdavimas Žiežmarių miesteliui. 1930 m.*

LŠS. 17-kos metų šventė
Kaišiadoryse, atšvęsta 1936. VI. 28.

Lietuvos šaulių sąjungos 17-os metų šventė. 1936 m. Kaišiadorys

Eucharistinis kongresas. Kaišiadorys. 1931 m.

*Eucharistinis Kongresas
Kaišiadoryse
20-21-VI-1931 m.*

POBŪVIAI, IŠKYLOS

Kaišiadoryse reprezentacinė miesto vieta laikyta geležinkelio stotis, kurioje buvo restoranas ir renginių salė. Restorano sienos buvo papuoštos paausiuotais lipdiniais, kabojo kandeliabrai su žvakėmis. Kaišiadoryse tarpukario laikotarpiu taip pat veikė Jankelio Gurvičiaus, Zlatos Šimkovičienės, Leibos Krasno, Gerco Fridmano, Abraomo Dono restoranai bei Esteros Fleišerienės arbatinė su kepyklėle.

Kruonio miestelyje buvo Rivos Kurgonienės ir Motkės Kurgono arbatinės bei dar XIX a. viduryje statyta smuklė. Arbatinė Darsūniškyje turėjo Šmuila Vulfbergas. Žasliuose tarpukariu veikė Izraelio Goldbergo ir Motelio Minco restoranai. Žiežmariuose gyventojai ir miesto svečiai galėjo lankytis Rochos Levinienės ir Chodos Ezerskienės restoranuose. Rumšiškių miestelyje veikė užvažiuojamasis restoranas, priklausęs Abraomui ir Hindai Blinkovams. Lėjos Volpienės, Ch. Galberaitės ir Beilės Monosauskienės arbatinėse buvo prekiaujama šaltais užkandžiais.

Taurelės. XX a. pirmą pusę

*Kavamalė.
XX a. pirmą pusę*

*Kaišiadorių gimnazistės su mokytoju vaišinosi
Kaišiadoryse pagamintu limonadu. Apie 1938 m.*

Vyriškas pokylis. Kaišiadorių stalių amatų mokyklos direktorius P. Dankšas (centre) su kolegomis.
XX a. 4 deš. Kaišiadorys

*Pobūvis notaro J. Gapučio namuose,
namo pašventinimo proga. 1933 m. Kaišiadorys*

Kaišiadorių restoranų lankytojai iškilmingų pobūvių ar dalykinių susitikimų metu laikėsi mados ir etiketo taisyklių. Moterų ir merginų suknelės ilgos, su ilgomis rankovėmis bei gilia iškirpte nugaroje. Prie suknelių derinti mažyčiai švarkeliai – žaketukai. Moterys puošėsi segėmis ir perlų vėriniais. Dažniausiai avėti laivelio formos aukštakulniai, mūvėtos šilkinės prisegamos kojinės. Makiažas turėjęs būti neryškus. Vyrai pobūvių metu dėvėjo kostiumus.

Miestelių gyventojai minėdami įvairias šventes stalą serviuodavo pagal to meto etiketo taisykles. Arbatos puodeliai visuomet turėjo būti padėti ant lėkštutės, arbata užplikoma „čėinikėlyje“ ir tik, tada pilama į puodukus kiekvienam asmeniškai, virtas kiaušinis mušamas ne į stalą, o su šaukšteliu, duona visuomet laikoma duoninėje lėkštėje. Šventinis stalas užtiesiamas balta staltiese, gardžiai iškepti kumpiai, žuvis, pyragai dedami į pailgą lėkštę, iš kurios patiekalo atpjaunama kiekvienam atskirai.

Dalis miestelių ir dauguma kaimuose gyvenusių žmonių gyveno vargingiau ir pagal senąsias tradicijas dažnai tebevalgydavo iš vieno didelio dubens, maistą kabindami mediniais šaukštais. Tačiau ilgainiui „miesto mados“ pasiekė ir atokesnius kaimus. Tarpukariu Kaišiadorių apylinkių visuomenė itin pamėgo iškylas gamtoje.

*Naujųjų Metų sutikimas Kaišiadorių geležinkelio stoties
keleivių rūmuose. 1937 m.*

*Prie šventinio stalo antstolio J. Žitkaus namuose.
XX a. 4 deš. Kaišiadorys*

Iškyla gamtoje. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

Prie A. Blinkovo užvažiuojamojo namo. XX a. 4 deš. Rumšiškės

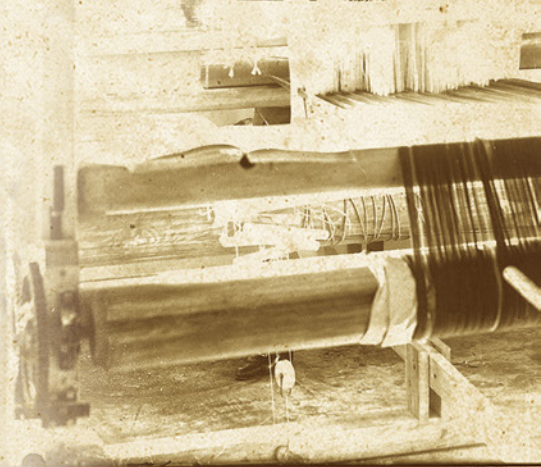

VERSLAI IR AMATAI

Dar XX a. pradžioje visus reikalingus buities, namų apyvokos rykus ir indus, padargus ir įrankius žmonės pasidarydavo savo rankomis namuose. Pirmiausia tai buvo dirbiniai iš gamtoje randamos ar pačių pasiruoštos žaliavos – molio, medžio, akmens, medžių žievės, linų ir kanapių pluošto, avių vilnos, gyvulių ir žvėrelių kailio, odos. Dalį sudėtingesnių daiktų išgydavo iš amatininkų. Kaišiadorių apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, reikalingais daiktais žmones aprūpindavo įvairūs amatininkai: dailidės, staliai, kubiliai, račiai, puodžiai, siuvėjai, batsiuviai, odininkai. Būdavo ir tam tikrais verslais užsiimančių mažžemių valstiečių. Todėl XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje turguje dar galėjai matyti valstietį, pardavinėjantį degutą medinėms ratų ašims tepti.

Kalkių degimas – senas miško verslas, kuriuo užsiimdavo mažžemiai arba miškų gyventojai, turėję savo degyklas ir jose dažniausiai dar degę medžių anglis, tekinę degutą, varę terpentiną. Tokių valstiečių XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje būta Vindžiulių kaime, XX a. 3 dešimtmetyje – Žiežmarių ir Palomenės apylinkėse. Kalkės naudotos išdirbant kailius, statant trobesius, jomis baltindavo sienas, vaismedžius ar akmenis darželiuose. Kalkių pirkti atvažiuodavo Žaslių apylinkės ir gretimų kaimų gyventojai.

Kaišiadorių apylinkėse veikė ne viena kalvė. Kalviai aprūpindavo geležiniais įrankiais ir padargais. Tarpukariu Žasliuose veikusi akcinės bendrovės „Miškas“ kalvė gamino javų vėtykles (arpus) ir vežimų ratus.

Audėja. XX a. 4 deš.

*Namo statybos darbai.
Žasliai. 1930 m.*

„Už dumples, kurias pasidarėme kartu su tėvu, teko išleisti apie 100 litų. O tuomet 1 karvė kainavo apie 80 litų. Dumplėms pasidaryti visada reikia 2 karvių odos, kuria apjuosia dumples. Oda paprastai padaroma 5 aršinių ilgio, ji gerokai sutvirtinama, kad nepraeitų oras, ir tvirtinama prie padarytų rėmų. [...] Kalvėj dirbo viską, kas po ranka papuldavo: taisė šienpjoves, plūgus, akėčias, kaustė ratus, roges, arklius (Petras Špokauskas, g. 1904 m., gyv. Grėbliučiškių k.).

Kaišiadorių krašto žmonės bitinin-kavo taip pat nuo seno. Sugautas bites suleisdavo į avilius, kartais bitėmis pasidalindavo su kitais žmonėmis. Šis paprotys vadintas bičiulijs. Besidalinantieji tapda-vo bičiuliais ir bendrai valdydavo bičių šeimas. Vienam spiečiui avilį pirkdavo pirmasis, kitam – antrasis bičiulis. Medų ir išlaidas cukrui pirkti dalydavosi perpus.

„Medui iš korių išimti naudojamas medsukis. Einant kopinėti bites, su savimi visuomet reikia turėti dūminę, nes dūmai ramina bites, jos negelia. [...] Reikalinga ir spie-tinė“ (Kostas Balčius, g. 1890 m. Ringailių k.).

Bitininkai bites laikė šventomis ir visuomet su jomis elgėsi pagar-biai. Juokaudavo: *Su bitėmis reikia sugyventi kaip su žmona*. Bitės su savo šeimininku buvo susijusios ypatingu ryšiu: manyta, kad jam mirus, miršta ir bitės.

Užtakų kaimo siuvėjas ir muzikantas Jonas Klimas. Apie 1930 m.

Bitininko dūminė

Kubiliaus įrankiai

Jaunieji batsiuviai. Kaišiadorių apylinkės. XX a. 3–4 deš.

Kaišiadorių stalių amato mokyklos viduje. XX a. 3–4 deš.

PREKYBA

Miestelis su bažnyčia, turgumi, krautuvėmis buvo labai svarbus lietuvių gyvenime, tai buvo traukos centras apylinkių gyventojams. Koks šurmuliavimas per didžiuosius turgus! Kiek malonių susitikimų per atlaidus! Kiek viliojančių krautuvių krautuvėlių, į kurias pardavėjai (daugiausia žydai) tiesiog už rankovės traukia... O karčemos, kur aplaistomos sutartys, kur ilsisi keliauninkai ir, žinoma, jų arkliai... XX a. pradžioje didžiausi prekybiniai centrai dabartiniame Kaišiadorių rajone buvo Žiežmarių ir Žaslių miesteliai.

Žasliškiai juokauja: „Kermošiuje visko galėjai nusipirkti, pradėdant adata ir baigiant pakinkytu vežimu“. „Tai ne turgūs buvo, o paroda! Oje tu mano, kiek ten visko buvo! Privažiuoja visa aikštė, gatvės pilnos vežimų, net kiemai“ – mena žiežmarietis S. Brazauskas.

Maisto produktus, javus, smulkius gyvulius, paukščius valstiečiai pardavinėdavo iš vežimų.

Išrinkęs arklių vyras nelipa vežiman. Jis pastato vieną iš vežime suguldytų javų ar bulvių maišų, pasemia saują, pažarsto, perpila į antrąją gerėdamasis javu. Jei atvežė parduoti veršį ar avelę, atriša kojas, avelę vežime pastato, vilnas pakedena. Paskui prieina prie kaimyno, pašneka apie turgaus kainas, orą, taboka pavaišina ir... kviečia, siūlo, giria praeiviams savąją prekę.

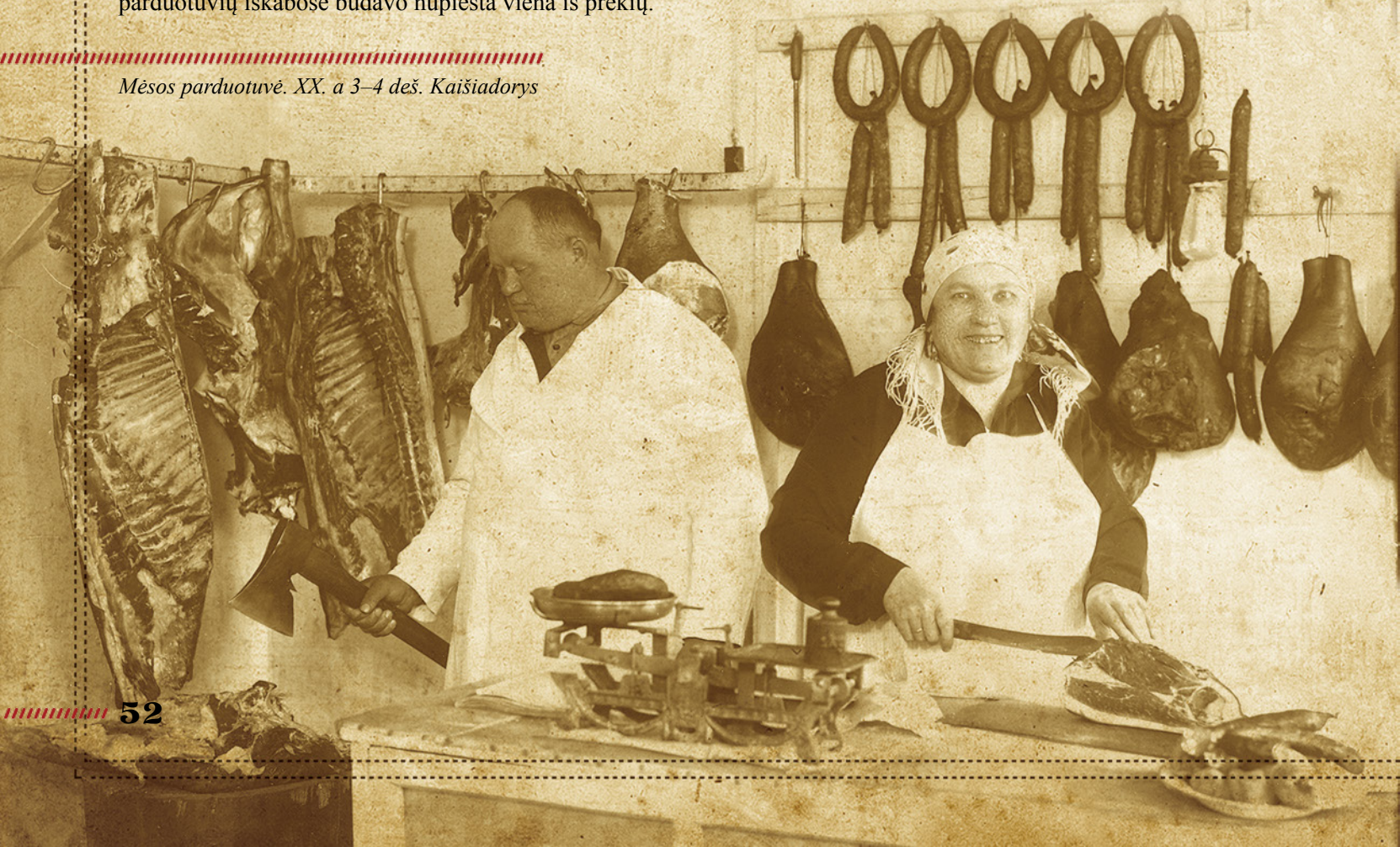
Beveik visos miestelių parduotuvės buvo gyvenamuosiuose namuose, kurie stovėjo siauručiuose žemės rėželiuose ir buvo atgręžti galu į gatvę. Prie parduotuvių durų – vienos ar dviejų pakopų cementiniai laipteliai. Durys – medinės, dvigubos, atlapos ir kablių prikabinotos prie sienos. Parduotuvės reklama buvo gana kukli: stačiakampė medinė ar metalinė lenta pakabinta virš durų ir joje užrašyta „Parduotuvė“. Kai kurių parduotuvių iškabose būdavo nupiešta viena iš prekių.

Mėsos parduotuvė. XX a 3–4 deš. Kaišiadorys

Degtukų dėžutė

Banknotas. 5 litai. 1929 m.

Prekės parduotuvėse buvo gerokai brangesnės negu Kaune. Siuvėjas J. Muleronka mėna, jog Žasliuose už medžiagos metrą kostiumui prašydavo 156 litus, o tuo tarpu Kaune, „Drobės“ krautuvėje, tokios pat medžiagos metras kainuodavo 92 litus. Norėdamas pasisiūti kostiumą, žmogus kreipdavosi į siuvėją. Tuomet abu, užsakovas ir siuvėjas, eidavo į parduotuvę ir derėdavosi. „Kartais prasideri ir visą pusdienį“, – mėna J. Muleronka.

Degtinės ir jos gaminių tarpukario parduotuvėse nebūdavo. Degtinė ir spiritu prekiavo monopolijoje, o pasivaišinti alumi ar kitais alkoholiniais gėrimais buvo galima miestelių restoranuose. Restoranuose prekiavo ir cigaretėmis. Dėžutė cigarečių, joje „10 štukų su gilza“ kainavo 25 centus. Paparčių kaimo gyventojas J. Žilinskas (g. 1912 m.) juokauja: „Jei kas turguje išsitraukdavo papirosų pakelį – brangus kavalierius buvo“.

Daugiausiai miesteliuose buvo saldinių ir bandelių parduotuvės. Bandelės, o ypač medauninkai, būdavo įvairių formų: tai arkliukai, mergytės, berniukai ar miško žvėreliai, išgrazinti, išpaišyti, išmarginti dažais, pirktais vaistinėse. Ir pirkdavę tokius pyragus ne po vieną, – tai už litą, tai už du. Juk kaip grįši į namus be „kiškio pyrago“, ką mažyliams pasakysi?

Kaišiadorių vaistinės signatūra. 1935 m.

Žiežmarių turgus. XX a. 4 deš.

Forma sviestui
matuoti ir formuoti

V. Tkačenkos ūkinių prekių parduotuvė.
XX a. 3–4 deš. Kaišiadorys

Elimelecho Epšteino bakalėjos prekių
parduotuvė. 1926 m. Kaišiadorys

Kai kurių prekių kainos Žiežmarių ir Žaslių turguose ir parduotuvėse XX a. 3–4 deš.:

Vežimas (nesupjautų ir nesukapotų) malkų: 3–5 litai;
Kiaušinis: vasarą – 10 centų, žiemą – 12–15 centų;
Sūris: 50–70 centų;
1 kg sviesto: 1 litas;
1 kg kiaulienos: 1,88 lito;
1 kg jautienos: 1 litas;
1 kg juodos duonos: 0,30 lito;
1 l pieno: 0,22 lito;
1 kg (džiovintų) grybų: 7 litai;
1 kg vaško: 5 litai;
Centneris grūdų (50 kg): 7–8 litai;
50 kg kalkių: 3 litai;
Žąsis: 2–5 litai;
Karvė: 40–50 litų;

Degtukų dėžutė: 10 centų;
Dėžutė cigarečių: 25 centai;
Pyragėlis: 10–20 centų;
Molinis puodukas: 15–20 centų;
3 litrų talpos molinė puodynė: 50 centų;
Pora vyriškų pusbačių: 21 litas;
Vyriškas vilnonis kostiumas: 132 litai.

Palyginimui. Tuo laikotarpiu darbininkas dirbdamas 8 valandas per dieną vidutiniškai uždirbdavo 150 litų per mėnesį. Valstybės tarnautojo vidutinis mėnesinis atlyginimas buvo 150–175 litai. Pragyvenimo minimumas tuo metu buvo apie 80 litų.

PRAMONĖ

Viena iš svarbiausių šalies ūkio šakų yra pramonė. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Rumšiškėse veikė degtukų fabrikas, varomas garo mašinos. Po karo paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, buvo kuriamos naujos pramonės įmonės. Dauguma tų įmonių buvo mažos ir amatininkiškos – turėjo 5 ar daugiau darbininkų. Dabartiniame Kaišiadorių rajone XX a. pradžioje buvo kuriamos ir plėtojamos maisto, kasybos (durpių), statybinių medžiagų, metalo ir mašinų gamybos, chemijos pramonės įmonės.

Mėsos pramonės pagrindą sudarė skerdyklų produkcija. Po kurio laiko visa šalies mėsos pramonė buvo sukoncentruota akcinėje bendrovėje „Maistas“. Gyvulių supirkta vis daugiau, didėjo mėsos pramonės gamybiniai pajėgumai. Kaišiadoryse tarpukariu veikė „Maisto“ supirkimo punktas.

Svarbi maisto pramonės šaka – gėrimų ir tabako. Štai 1937 m. buvo pastatyta Žūbiškių spirito varykla, kurioje iš bulvių buvo varomas spiritas. Įdomu, jog garo katilą šiai varyklai iš Žaslių geležinkelio stoties į Žūbiškes tempė net 18-os arklių kinkinys.

Medžio apdirbimo pramonė tuo laikotarpiu augo lėtesniais tempais negu iki Pirmojo pasaulinio karo. Tarp medžio apdirbimo įmonių daugiausiai buvo lentpjūvių, kurios dažniausiai kombinuotos su kitomis įmonėmis, pvz., malūnais.

Žaslių akcinė bendrovė „Miškas“ įsikūrė Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu ir priklausė vokiečiams. Tai buvo lentpjūvė su 5 gateriais, gaminusi geležinkelio pabėgius. Joje dirbo karo belaisviai ir vietiniai darbininkai. 1922–1923 m. įmonė pradėjo plėstis: buvo įrengta keletas obliavimo staklių, o po 2 metų ir malūnas. Įmonė, priklausiusi privatiems akcininkams, pradėjo gaminti žemės ūkio mašinas: kuliamąsias vėtykles, „fuktelius“, akselines ir kt. Įmonėje „Miškas“ kartu ruošta miško medžiaga vietos poreikiams bei vežta Kauno pirkliams ir eksportuota į Vokietiją.

Verslininkas Vasilijus Tkačenko

Kaišiadoryų klijų fabriko darbininkai. 1936 m.

*Limonado pilstymo įmonės pastato statyba.
Kaišiadorys. XX a. 4 deš.*

Prie chemijos pramonės buvo priskiriama muilo, gumos dirbinių, dirbtinių trąšų, farmacijos–kosmetikos, dažų tirpalų, terpentino–deguto ir kitų produktų gamyba. Okupacinė valdžia 1915 m. Kaišiadoryse įkūrė krakmolo fabriką. Per Pirmąjį pasaulinį karą ten dirbo 18 darbininkų: džiovino bulves ir malė miltus, gamino bulvių džiovėsius ir krakmolą. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, krakmolo fabriko patalpose įsikūrė klijų fabrikas. Fabrike be kaulų klijų buvo gaminami ir kaulų miltai, ūkiškas muilas, o iš gyvulių ragų ir kanopų – šukos, sąsagės, sąsagės ir kt. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje fabriko gamybos vadovo pareigas ėjo verslininkas Vasilijus Tkačenko.

Šalyje pamažu plėtota ir energetikos pramonė, tačiau elektrinės buvo labai smulkios. Vienos elektrinės mašinų galingumas 1935 m. sudarė vidutiniškai 146,5 kW. Daugiausia eksploatuoti dyzeliniai varikliai, o garo turbinos – mažai. Naudota akmens anglis, durpės, malkos. Amžiaus pradžioje rajone veikė Kaišiadorių geležinkelio stoties elektrinė. Vėliau elektrinės buvo pastatytos Žiezmaruose ir Žasliuose, iš kurių turtingesnieji miestelių gyventojai suskubo įsivesti elektrą.

Kaišiadorių klijų fabriko produkcijos pristatymas parodoje. Tarpukaris

Degtinės „Skaidrioji“ etiketė

Klijų liejinys su įspaudu

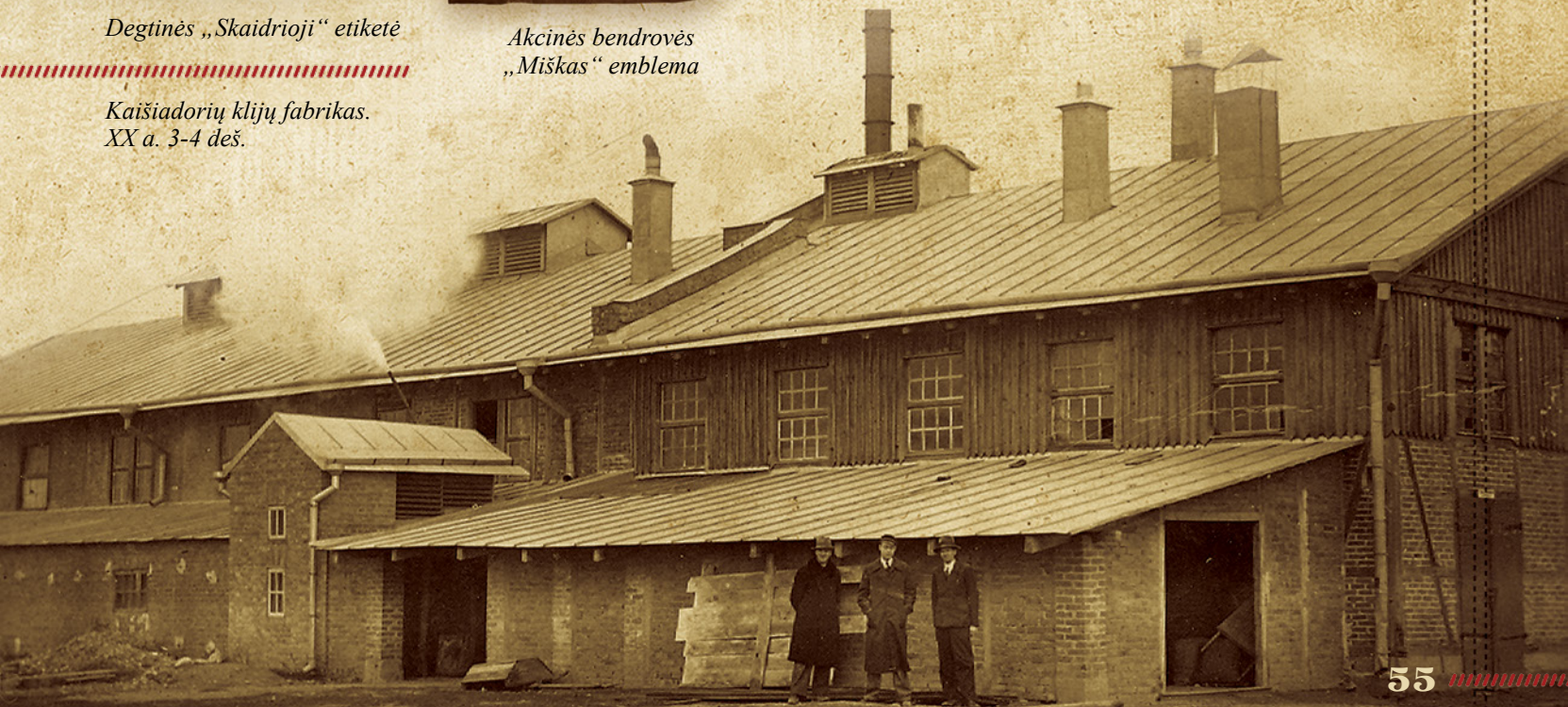

Akcinės bendrovės „Miškas“ emblema

Trakimo durpyno darbininkai. 1939 m.

*Kaišiadorių klijų fabrikas.
XX a. 3-4 deš.*

TECHNIKA

*Ūkinės svarstyklės,
gamintos Žaslių
geležinkelio stoties
akcinėje bendrovėje
„Miškas“*

*Vokiška
„Seidel & Naumann“
siuvimo mašina.
XIX a. pab.–XX a. pr.*

XX a. pradžios Kaišiadorių krašto technikos paveldą sudaro tiltai, malūnai, ūkio, statybos ir pramonės įrenginiai bei inžineriniai objektai. Technikos paveldą būtina skirti nuo architektūros.

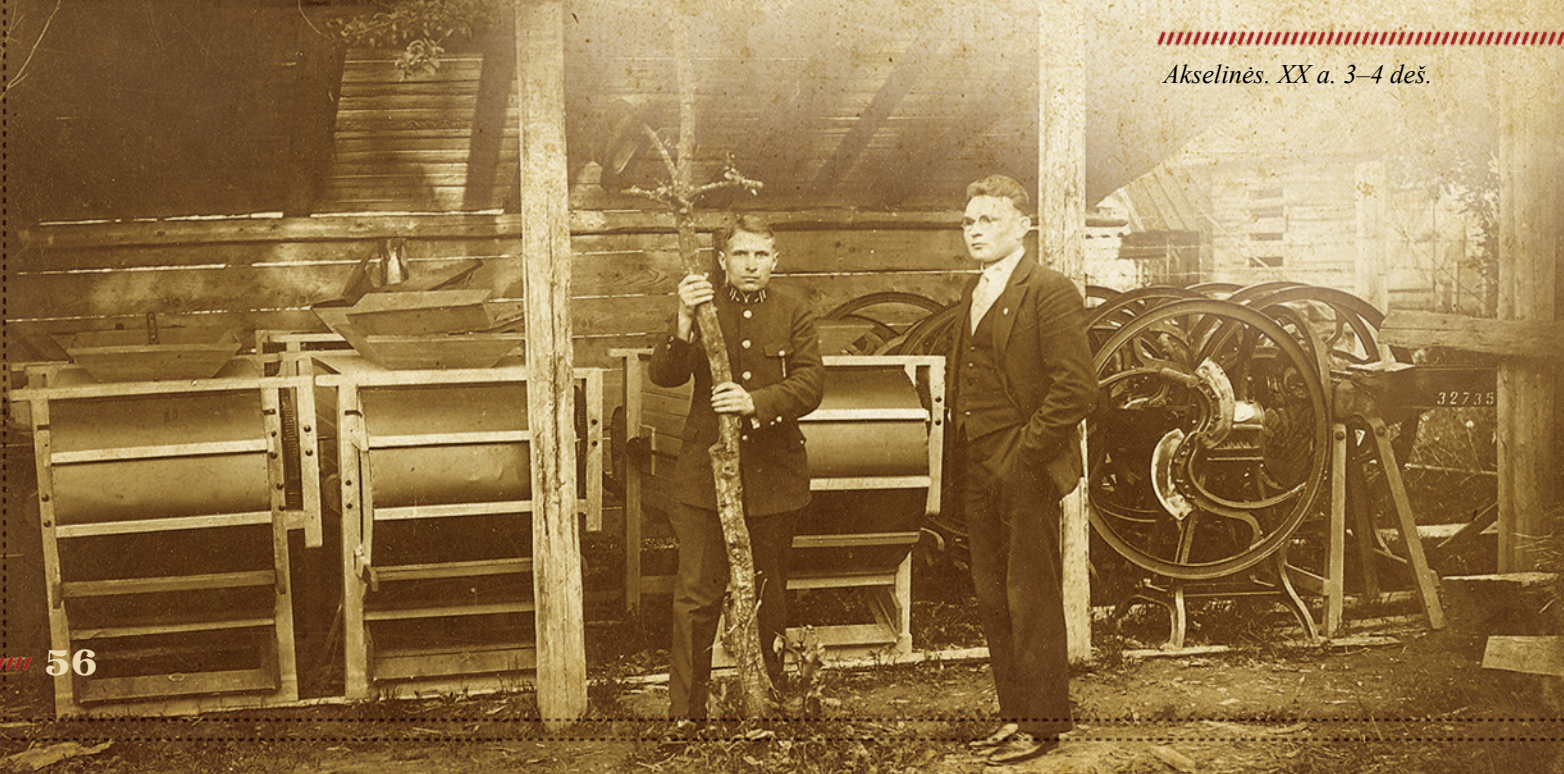
Prieš šimtmetį beveik visi tiltai provincijoje buvo mediniai, todėl neilgaamžiai. Tokie buvo ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą Darsūniškyje per Nemuną ar prie Padalių per Nerį statyti tiltai. Tarpukariu valdžia centralizuotai užsakydavo betoninius vamzdžius ir keisdavo medinius tiltelius.

Amžiaus pradžioje nuo Kauno link Alytaus – per Kruonį ir Rumšiškės – ėjo svarbus valstybinis kelias. Šio plento atkarpoje ties Strėvos upe buvo sunkiausiai pravažiuojama vieta. Todėl 1926 metais per Strėvą ties Tadarava buvo pastatytas tiltas.

Tai buvo vienas iš pirmųjų didžiulių gelžbetoninių tiltų visoje Lietuvoje. Jo ilgis buvo 72 metrai, plotis – 7 metrai, aukštis – 9,3 metro. Iki 1932 metų jis buvo vienas iš brangiausių – 257 tūkstančius litų – kainavusių gelžbetoninių tiltų Lietuvoje.

Žymiausias rajone Tadaravos vandens malūnas istoriniuose dokumentuose minimas nuo XIX a. vidurio. Pirmojo pasaulinio karo metu malūnas sudegė. 1921 metais buvo atstatytas. Jį nuomojo Adolfas Kvantas. 1926 metais buvo įrengta nauja turbina („turbina sist. „Francis“ su vertikaliu valu“). Malūno įrangą sudarė girtos *paprastam malimui*, dvejų mažesnės girtos su *pikčium*, kruopinė, *valcas*, kombinuota valymo ir šatravimo mašina, gateris, *zeimeris*, *veliušas milams velti*, 220 voltų ir 8 amperų *dinama*.

Akselinės. XX a. 3–4 deš.

*Kaišiadorių geležinkelio viadukas.
XX a. 3–4 deš.*

*V. Tkačenko parduojuvės reklaminis
lapelis. 1929 m.*

Tadaravos tiltas, statytas 1926 m.

Tadaravos malūnas per metus intensyviai dirbdavo šešis mėnesius. Ne sezono metu darbo buvo mažai, nes tankiai, arti esama vandens malūnų. Vienu metu dirbdavo ne visos mašinos. Pastoviai veikė tik girmos ir kruopinė. Valcai veikdavo prieš Kalėdų ir Velykų šventes. Gateris naudotas daugiausia vasarą. Esant pakankamai vandens, vienu metu galėjo suktis trejos girmos arba vienerios girmos ir gateris. 1936 metais malūną aprašęs inžinierius pastebėjo, kad Tadaravos malūnas yra geroje vietoje (prie plento ir turi privažavimą vieškelio) ir laikomas geriausiu malūnu apylinkėje.

Apie 1938 metus Margelių kaime (Žiežmarių sen.) veikė čerpių gamybos dirbtuvė, kurioje specialia mašina buvo gaminamos cementinės čerpės. Mašina pagaminta iš geležinio rėmo ir kai kurių ketinių dalių. Įrenginyje yra ertmė, kurios dugno plokštuma yra Marselio tipo čerpių formos. Į formą buvo dedamas drėgnas cementinis skiedinys ir kruopščiai suplukiamas. Viršus būdavo nubraukiamas sunkiu brauktuvu ir taip formuojama antra čerpės plokštuma. Po to koja spaudžiamas pedalas, kuris per svirtus iškeldavo suformuotą čerpę. Po to ji būdavo dedama džiovinti.

Technika – tai ir įvairūs namuose žmogų supę daiktai. Galima paneigti stereotipą, kad ja naudodavosi tik turtingieji. Žmogaus norą įsigyti technikos naujovių lemdavo ne tik pinigai, bet ir siekis bei ambicijos išsiskirti, nepriklausyti nuo kitų ar tiesiog palengvinti savo buitį.

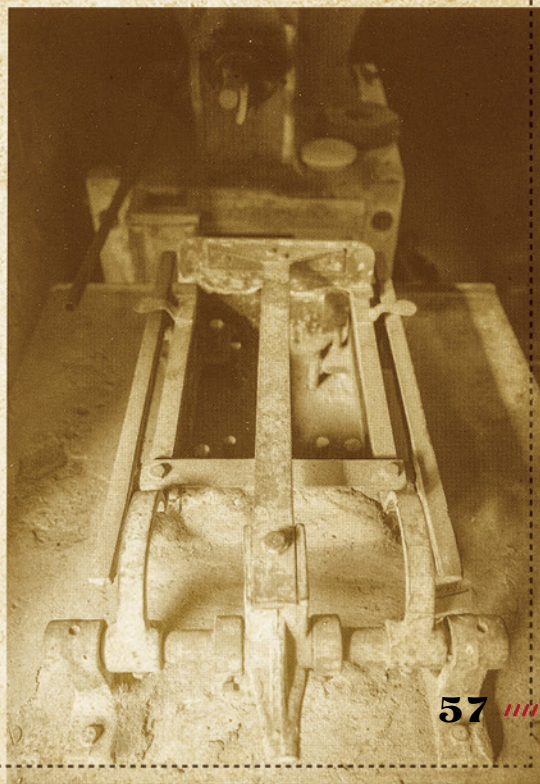

*Lygintuvas skalbiniams lyginti.
XX a. pr.*

*Tadaravos vandens malūnas – lentpjūvė,
statytas XX a. pr.*

*Margelių čerpių gamybos mašina.
Naudota 1938 m.*

TRANSPORTAS

Apie geležinkelius rašoma atskirame skyriuje, todėl traukinių transporto šiame stende nebeminėsime. Pagrindinė sausumos kelių transporto priemonė iki XX a. buvo arkliai. Vyrai – raiti, moterys ir vaikai vežimuose – tokį vaizdą kardinaliai pakeitė XX a. pirmoje pusėje į gatves ir kelius išvažiavę lengvieji ir krovininiai automobiliai, autobusai, motociklai ir dviračiai. Lietuvoje „autovežimai“ pasirodė jau 1896 m., neretas Kaišiadorių apylinkių gyventojas galėjo juos matyti pravažiuojančius senuoju Vilniaus–Kauno traktu. 1920 m. patvirtintose taisyklėse nurodyta „mechanine jėga varomais vežimais“ važiuoti lėtai leidžiantis į pakalnę, prasilenkiant su kitais „mechaniniais“ vežimais, važiuojant per gyvenvietę, kryžkelėse, staigiuose posūkiuose, o susitikus arkliais traukiamus vežimus sumažinti greitį „iki lėčiausios eisenos“, pasukti į pakraštį, o gresiant pavojui visai sustoti. Neaiškiose vietose „davinėti apie save ženklus švilpuku, trimitu ir sirena“. Automobilio registracijos numeryje buvo nurodomi du dalykai: romėniškos raidės rodė, kokios apskrities komisija jį išdavė, o arabiški skaičiai reiškė numerį, kuriuo autovežimas pagal eilę įrašytas į bendrą sąrašą. Trakų (Kaišiadorių) apskrityje registruotų transporto priemonių numeriuose buvo raidės Tr., kaimyninėse apskrityse Kaune – K., o Alytuje – A.

Keliai buvo skirstomi į plentus, vieškelius ir paprastus keliukus. Trakų apskrityje plentams priklausė atkarpa vedanti nuo Kauno pro Rumšiškės, Kruonį į Alytų ir atkarpa nuo Kruonio iki Kaišiadorių. Kaišiadoryse netgi miestelio gatvė,ėjusi nuo geležinkelio stoties link Kruonio vadinosi Plento g. (tik po 1929 m. pavadinta Kap. P. Gudyno, o dabar – Gedimino). 1929 m. spalio mėnesį stebint eismo intensyvumą nustatyta, kad vidutiniškai per parą vien plente Kaišiadorys–Kruonis pravažiuodavo 3 lengvieji automobiliai, 11 autobusų (4 keleiviniai ir 7 prekiniai) bei 18 sunkvežimių.

Pirmasis automobilis Trakų (Kaišiadorių) apskrityje užregistruotas 1927 m. sausio 8 d. Tai buvo lengvasis automobilis „Ford“, pagamintas 1925 m. Automobilio savininkas buvo kaišiadorielis Jonas Darškus. Per metus šiuo automobiliu jis nuvažiavo apie 20 000 kilometrų. Antrasis lengvasis Kaišiadorių automobilis, įsigytas 1927 m. rugsėjį, buvo analogiškas pirmajam, išskyrus tai, kad jis buvo pagamintas 1926 m. ir įsigytas naujas. Automobilio savininkas – Kaišiadorių (Trakų) apskrities viršininkas Antanas Steikūnas, gyvenęs Kaišiadoryse. A. Steikūnas buvo stambus ūkininkas, aktyvus visuomenininkas (Eitekonų seniūnijos atstovas, Kaišiadorių valsčiaus ir apskrities tarybos narys). Trečias lengvasis automobilis Kaišiadoryse įsigytas 1928 m. pavasarį. Jo savininkas buvo Adolfas Totorius. Visi trys pirmieji Kaišiadorių lengvieji automobiliai buvo Ford Model T modelio, kurie buvo gaminami JAV Ford Motor Company nuo 1908 m. iki 1927 m. Kiek vėliau Žaslių gydytojas J. Trapidas įsigijo automobilį Ford Junior, kuriuo važinėjo pas ligonius.

Pirmasis Kaišiadorių automobilis „Ford“, priklausęs J. Darškui. Apie 1927 m.

Kaišiadorių vyskupo Juozapo Kuktos iškilmingas sutikimas Vilnuose. 1937 m.

Jaunavedžiai Pranciška ir Kazimieras Šebedinai prie automobilio. 1933 m. Kaišiadorys

Ankstyviausias Kaišiadorių apylinkėse žinomas autoįvykis. 1930 m.

Motociklas registruotas Trakų (Kaišiadorių) apskrityje. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

Motociklininko apranga. XX a. 4 deš. Kaišiadorys

Žibalinė dviračio lempa

Pirmi du Kaišiadorių apylinkėse 1927 m. įsigyti autobusai buvo taip pat amerikietiški – „Chevrolet“ markės. Juos nusipirko žiežmariečiai: pirmąjį iš jų balandžio 20 d. Calelis Simliakas (17 vietų), o antrąjį rugsėjo 22 d. Bella Magūnienė (15 vietų). Pirmieji krovininiai automobiliai taip pat buvo ševroletai, pagaminti 1927 m., įsigyti tų pačių metų lapkričio 3 d., nauji, abu per penkis mėnesius nuvažiavo maždaug po 5000 km, abu taip pat priklausė žiežmariečiams Dovydui Stažui ir Dovydui Galperniui. 1928 m. buvo įsigyti dar du „Chevrolet“ autobusai ir du krovininiai automobiliai.

Automobiliams kuro buvo galima įsigyti Kaišiadoryse „Shell“ benzino kolonėlėje prie Z. Šimašiaus namų, Vytauto gatvėje. Benzino automatas taip pat stovėjo Rumšiškėse, Turgaus aikštėje, benzino galėjo įsigyti Kruonyje pas Stražą, Žiežmariuose ir Vievyje pas prekybininkus.

Tenka pripažinti, kad tuo laiku avarijos buvo itin retos, todėl neatsitiktinai automobilių avarijos to meto šaltiniuose vadinamos katastrofomis, net jei įvykyje nukentėdavo tik mašina. Ankstyviausias žinomas autoįvykis – 1930 m. spalio 5 d. 14.30 val. Kaišiadorių–Kruonio plente, 3 km nuo Kaišiadorių „įvyko lengvojo autobuso 437 K. Nr. katastrofa“. Katastrofa įvyko dėl kauniečio „šoferio-laivininko“ J. Čepelevičiaus kaltės – būdamas neblaivus važiuodamas 70 km per valandą greičiu įvažiavo į griovį. Nuostoliai – 4500 Lt savininkui Čepelevičiui dėl „sugriauto automobilio“ ir apie 20 Lt Plentų valdybai dėl nulaužto medžio. Važiuojant keturi žmonės sužeisti lengvai, o viena keleivė – sunkiai. Jie „padėti“ į Kaišiadorių ligoninę. Tik po dvejų metų įvyko dar viena avarija – 1932 m. rugpjūčio 15 d. Vėlgi kaunietis P. Savickas vairuodamas lengvąjį automobilį K. 319 tame pačiame trečiame kilometre nuo Kaišiadorių važiuodamas iš Kauno įvažiavo į medį. Šoferis su keturiais keleiviais beveik nenukentėjo. Katastrofos priežastis – vairuodamas šoferis užsnūdo, užvažiavo ant akmens, automobilis susitrenkė ir dėl to išsijungė vairas. Iš dviejų autoįvykių matome, kad trys kilometrai nuo Kaišiadorių kelyje Kaišiadorys–Kruonis atsirado pirmoji „juodoji skylė“.

1939 m. rugsėjį Kaišiadoryse buvo įkurtas lenkų pabėgėlių punktas, o prie pradžios mokyklos buvo sustatyta keliasdešimt jų automobilių. Kai kuriuos iš jų įsigijo kaišiadoriečiai.

Motociklai ir dviračiai taip pat turėjo būti registruojami ir turėti pritvirtintus numerius. Jei motociklus dar turėjo retas, tai dviračius – beveik kiekviename kaime. Pavyzdžiui, 1936 m. vien Kruonio valsčiuje buvo 63 dviračiai. Žiežmarių valsčiuje daugiausia buvo Brenabor, Nauman, Rojal, Opel, Latvel, Amlit markės dviračiai (Amlit dviračiai buvo gaminami Lietuvoje).

UGNIAGESIAI

XX a. pradžioje Lietuvoje veikė daugybė ekonominio, politinio, mokslinio, tautinio ir profesinio pobūdžio organizacijų, vadintų draugijomis. Jų tarpe buvo ir savanoriškos ugniagesių draugijos, kurios Kaišiadorių rajone anuomet veikė Žasliuose, Žiežmariuose, Kaišiadoryse ir Rumšiškėse. Jose sutartinai darbavosi žydai ir lietuviai. Draugijos turėjo savo klubus, kuriuose buvo skaityklos, bufetai, vykdavo įvairūs vakarai, spektakliai ir paskaitos. Ugniagesiai taip pat turėjo savo dūdų orkestrus ir netgi rengdavo loterijas.

Viena seniausių rajone – Žaslių savanorių ugniagesių draugija – buvo įsteigta 1905 m. Po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjo draugijos atgaivinimas. Žaslių savanorių ugniagesių draugijos įstatai Trakų apskrities viršininko buvo įregistruoti 1924 m. balandžio 16 d. Draugijos tikslas – „apsaugoti Žaslių miestelio ir artimiausios apylinkės valstybinį ir privatų turtą nuo ugnies“.

Vienas iš įstatų punktų skelbia, kad „draugija laiko gaisrininkų klubą, dūdų orkestrą ir ruošia gegužines, balius, koncertus, spektaklius ir t. t.“. 1929 m. Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos atstovai įvertino šią komandą kaip geriausią apskrityje.

Žaslių ugniagesiams teko gesinti didįjį 1905 m. Žaslių gaisrą, du didelius gaisrus, kilusius Žaslių geležinkelio stoties gyvenvietėje buvusioje akcinėje bendrovėje „Miškas“ (1934 m. ir 1937 m.) bei dar vieną didelį gaisrą, kilusį 1934 m. Šaldausių dvare.

Žiežmarių miestelio ir artimiausios apylinkės ugniagesių draugija taip pat veikė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, tačiau po karo liko „tik sena rankinė mašina ir sugriuvęs garažas“. Draugija atkurta 1922 m. Jos būstinė buvo Rinkos aikštėje. Organizacija veikė Žiežmarių miestelyje ir jo apylinkėse (3 km spinduliu).

1937 m. rugpjūčio 15 d. Žiežmariuose iškilmingai atšvęstos draugijos 15 metų sukaktuvės.

*Dešinėje – Kaišiadorių ugniagesių draugijos stoginė.
XX a. 4 deš.*

Žiežmarių ugniagesių komanda. 1932 m.

*Ugniagesio šalmas.
Naudotas prieš Antrąjį pasaulinį karą*

FOTOGRAFIJA

*Pranas Morkūnas.
Portretas su dviračiu*

Rašytiniai duomenys apie fotografijos pasirodymą Lietuvoje siekia dar XIX a. vidurį. Pirmiausia fotografai įsikūrė Vilniuje, paskui pamažu sklido po didesnius Lietuvos miestus bei didžiausius kurortus ir tik vėliau – XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje – pasiekė miestelius.

Fotografija yra ir amatas, ir mokslo priemonė, ir svarbi žiniasklaidos dalis, bet kartu ir malonus laisvalaikio užsiėmimas ar meninės saviraiškos priemonė ja susižavėjusiems mėgėjams. Vizualiai atkurti praeitį taip pat daugiausia padeda fotografija. Nors jau prieškaryje Kaišiadorių rajone buvo kelios fotoateljė, daugiausia Žiežmariuose, tačiau išliko tik kaišiadoriškės „Šviesos“, įkurtos 1934 m., stiklinių negatyvų rinkinys. „Fotoateljė „Šviesa“ vedama patyrusių senų fotografų, yra gražiai ir tvarkingai įrengta“ – buvo rašoma to meto spaudoje.

XX a. pirmųjų trijų–keturių dešimtmečių fototechnologijos esmę sudarė negatyvinis–pozityvinis procesas, kurio metu buvo fotografuojama kameromis, užtaisytomis vienetinėmis negatyvinėmis plokštelėmis arba negatyvinėmis juostelėmis, turinčiomis 12 arba 36 kadrus. Jas išryškinus ir užfiksavus, būdavo gaunami nufotografuotų vaizdų negatyviniai (inversiniai) atvaizdai. Tada vėl vienokiu ar kitokiu būdu pasitelkus šviesą ir projektuojant juos ant fotopopieriaus, buvo daromos nuotraukos.

*Fotoateljė „Šviesa“.
Apie 1930–1940 m.
Kaišiadorys*

Vyrai su špagomis.
Fotoateljė „Šviesa“. Kaišiadorys

Šeimos portretas. 1929 m. Kaišiadorys

Mergina su tautiniu kostiumu.
Fotoateljė „Šviesa“. Kaišiadorys

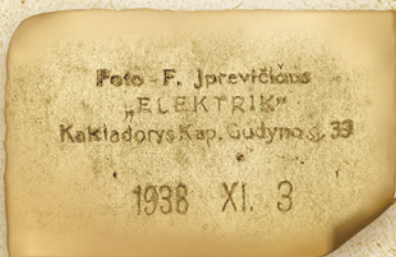

Taigi plokštelių (arba „rolfilmų“) technologija tuo metu klestėjo. Bene svarbiausia to priežastis buvo puiki techninė ir estetinė nuotraukų kokybė, gaunama naudojant plokšteles. Beje, studijinė fotografija buvo išimtinai komercinė-portretinė, turinti senas ir tvirtas pozicijas.

Aptariamuoju laikotarpiu profesionaliose studijose jau pradėtas naudoti elektrinis apšvietimas. Praktiškai visos studijos kaip fonai naudotos įvairios pieštos dekoracijos, dažnai romantiško pobūdžio, vaizduojančios egzotiškus jūros vaizdus, dvarų parkus, senų pilių fragmentus ar pan. Prie šitų fonų fotografai sėkmingai priderindavo muliažinius akmenis, poetiškus suolelius, tvoreles ir kitokius atributus. Ši mada atsirado dar XIX amžiaus pabaigoje ir įvairiu intensyvumu tęsėsi iki sovietmečio. Taip pat reikia pabrėžti neretai originalias grupinių portretų kompozicijas ir aukštą nuotraukų – pavienių ir grupinių portretų – pateikimo kultūrą.

Tuo laikotarpiu vyravo profesionalioji fotografija, kai buvo portretuojama studijose, o kita vertus, fotoamatininkai keliaudavo po visą Lietuvą, apsilankydami atokiausiuose jos kampeliuose fotografuodami ir šventes, ir kasdieniškų valstiečių šeimų ar jų narių portretus. Tada galutinai įsitvirtino tradicija, kad mirus šeimos nariui visa šeima ar net susirinkusi giminė fotografuodavosi prie atidengto karsto su mirusiuoju.

Apibendrinant – realistinė fotografijos kryptis, nuolatinis etnografinio motyvo atnaujinimas, modernumo sąveika su tautiškumu davė gražų rezultatą XX a. pradžios Lietuvos kultūroje.

Vladas Lapinskas ir Antanas Barnasius.
Nuotrauka F. Jurevičiaus,
fotoateljė „Elektrik“

Laidotuvės. Fotoateljė „Šviesa“. Kaišiadorys

Turinys

3	Pratarmė apie Kaišiadorių „aukso amžių“
6	Žemėlapiai ir gyvenvietės
8	Geležinkelis
10	Architektūra
12	Interjerai
14	Savivalda
16	Notaras, teismas ir policija
18	Dvasininkija
22	Organizacijos
26	Mokyklos
30	Moterys
32	Vyrai
34	Vaikai
36	Šeima
38	Muzika ir teatras
42	Sportas
44	Šventės
48	Pobūviai, iškylos
50	Verslai ir amatai
52	Prekyba
54	Pramonė
56	Technika
58	Transportas
60	Ugniagesiai
62	Fotografija

Kaišiadorys: XX a. pradžios skonis: parodos katalogas / sudarytojas Olijardas Lukoševičius. – Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2015. – 64 p., 189 iliustr.
ISBN 978-9986-646-45-7

Leidinyje pristatoma 2014 m. Kaišiadorių muziejaus parengta kilnojamoji paroda „Kaišiadorys: XX a. pradžios skonis“, iliustruojanti įvairias Kaišiadorių apylinkių gyvenimo sritis iki Antrojo pasaulinio karo: architektūrą, fotografiją, transportą, švietimą, muziką, policiją, savivaldą, organizacijas, dvasininkiją ir t. t.

UDK 908(474.5)(064)
Ka-162

KAIŠIADORYS: XX A. PRADŽIOS SKONIS

Parodos katalogas

Išleido Kaišiadorių muziejus, J. Biliūno g. 26, LT-56121 Kaišiadorys
www.kaisiadoriumuziejus.lt
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Račių g. 24, LT-03155 Vilnius

